

Miguel Giadás Quintela

Traballo de Fin de Grao

A tradición de Dares Frixio no Medievo hispánico

Grao en Filoloxía Clásica
Facultade de Filoloxía

Santiago de Compostela
2016

A tradición de Dares Frixio no Medievo hispánico

Traballo de Fin de Grao xullo 2016

Departamento de Latín e Grego

Facultade de Filoloxía

Autor:

Miguel Giadás Quintela

Directora:

Helena de Carlos Villamarín

Índice:

1. Introducción	2
1.1. Introducción xeral ao traballo	2
1.2. Dares Frixio	3
1.3. Gonzalo de Hinojosa	7
1.4. Metodoloxía de Gonzalo de Hinojosa e a súa influencia no texto de Dares	8
2. Transcrición	13
2.1. O manuscrito e metodoloxía da transcrición	13
2.2. Transcrición e edición	13
3. Estudo lingüístico e filiación textual	40
3.1. Análise das características externas	40
3.2. Análise do texto	42
3.2.1. Omisións	42
3.2.2. Faltas comúns	43
3.2.3. Variantes dos nomes de persoa e lugar	44
3.2.4. Variantes non erróneas	44
3.2.5. Características da familia <i>vulgata</i>	46
4. Conclusións	49
5. Bibliografía	50
Anexos	53
• Anexo I	54
• Anexo II	58
• Anexo III	60

1. Introducción:

1. 1. Introducción xeral ao traballo:

O punto central deste traballo será analizar a presenza da obra de Dares Frixio, *De excidio Troiae Historia*, na *Chronica ab origine mundi*¹ de Gonzalo de Hinojosa². En segundo lugar, tentar explicar o porqué do uso de Dares na súa obra e, se é posible, intentar filiar textualmente con algunha das familias coñecidas da tradición manuscrita de Dares o texto que empregou Gonzalo para incluílo na súa obra, que se atopa no manuscrito P. I. 4 da Biblioteca de El Escorial.

Para esta tarefa levarase a cabo a transcripción paleográfica dos folios do devandito códice onde detectamos a presenza do autor, estes abranguen concretamente dende o folio XXXI r-b ata o folio XXXVII r-a.

Pero antes de metérmonos neste asunto en profundidade compre falarmos un pouco de ambos autores para entender a súa complexidade e tamén a orixinalidade do presente traballo.

Como xa se ten demostrado en numerosos traballos de diversos autores, houbo unha grande proliferación de copias manuscritas da obra de Dares así como un abundante uso deste por parte doutros autores, por medio da cita, da adaptación ou da copia. Mostra disto é o traballo de FAIVRE (2006)³, onde se pode ver a cantidade inxente de manuscritos, que se pode chamar tradición directa, pero tamén moitas mostras de tradición indirecta, onde se pode incluír o obxecto do noso traballo. Como sinala DE CARLOS (2007) a *Chronica ab origine mundi* de Gonzalo de Hinojosa non aparece recollida neste elenco de tradición indirecta, debido a que esta obra aínda está sen editar e moi poucos estudos versan sobre ela⁴, e estes son posteriores ou contemporáneos ao traballo de Faivre polo que sería case imposible que a puidese coñecer. Ademais xa o propio autor afirma a limitación dos seus recursos nese punto: «La troisième contrainte, ce sont les limites de nos connaissances» (FAIVRE, 2006:276).

¹ Cf. DÍAZ Y DÍAZ (1958) nº de referencia 2064, crónica que se atopa no códice El Escorial P. I. 4, do século XIV. Aínda sen editar.

² Cf. DÍAZ Y DÍAZ (1958) nº de referencia 2087, Gundisalvus de Hinojosa.

³ O método de estudo de variantes que emprega para a filiación xenética de manuscritos será o que se empregará neste traballo máis adiante.

⁴ Deben ser engadidos neste punto os recentes traballos de S. AUBERT nos que estuda a obra de Gonzalo, sobre todo a través da tradución que fixo Jean Golein por encargo de Carlos V. Quizáis sexan os avances máis novidosos con respecto a esta crónica.

Esta proliferación de testemuñas da obra de Dares fai que tan só dispoñamos dunha edición crítica do texto de Dares, a feita por MEISTER (1873). A esta poderíámoslle engadir os anacos de edición que FAIVRE (2006) nos brinda na súa obra, que está dedicada á profusión manuscrita da obra de Dares, e nos que ofrece unha análise exhaustiva de todas as variantes posibles dos manuscritos cos que traballou. O resto de intentos de edición non deron froito pola dificultade da tarefa⁵.

Por iso este traballo é un estudo orixinal e innovador que permitirá de seguro un coñecemento maior da obra do bispo de Burgos e, asemade, permitirá coñecer outra mostra da tradición textual de Dares.

Con certeza, este será o primeiro paso para futuros traballos de investigación tanto sobre Gonzalo de Hinojosa como do propio Dares Frixio, que darán paso a un maior coñecemento da figura do primeiro e da presenza do segundo na península.

1.2. Dares Frixio:

A obra *De excidio Troiae historia*, que trata sobre a Guerra de Troia, foi atribuída na Antigüidade ao seu suposto autor, Dares Frixio, que tería sido un combatente do bando troiano na devandita guerra. Isto é unha argucia argumentativa que fai que sexa considerado como unha fonte historiográfica de primeira orde pois quen mellor para contar os feitos tal e como aconteceron, con precisión e certeza, que alguén que os “viviu en primeira persoa”? Para iso o verdadeiro autor da obra recolleu o nome dun personaxe secundario que sona a troiano⁶, pois esta é a postura que el quere mostrar na obra.

Esta obra sería, logo, o “diario” da guerra que tería escrito Dares Frixio, por iso ao final da obra se fai referencia ás *acta diurna* que escribiu este autor. No prólogo á obra aparece outro detalle de ficción que lle outorga veracidade, a escolla do historiador Cornelio Nepote como tradutor da obra e como receptor da tradución, ao seu amigo e tamén historiador, Salustio. Na Antigüidade a dedicatoria a un personaxe importante, fose do círculo que fose (literario, político ou militar), era sinónimo de garantía de supervivencia da obra.

O último detalle desta ficción creada polo autor verdadeiro da obra sería o feito de que se atopara o seu manuscrito de forma estraña, sorprendente e case milagreira, como

⁵ Actualmente contamos cunha edición dixital do texto de Dares en DigilibLT, *vid.* <http://digiliblt.lett.unipmn.it/xtf/view?docId=dlt000115/dlt000115.xml;query=Phrygius;brand=default>.

⁶ Tanto Homero (*Il.* V 9-11) como Virxilio (*Aen.* V 370-374) fan referencias a un Dares.

mostra GARCÍA GUAL (2002). Contar con este manuscrito de primeira man e narrado en primeira persoa, ou como espectador visual, dota á obra dunha veracidade “indiscutible”. Cando xa os mitos non son de fiar precísanse relatos de autores aos que se lles poida dar crédito ou documentos de época próxima, polo que un descubrimento como este fai apoderarse ao relato dunha veracidade histórica total, aínda máis «si surgía de algún lugar especialmente extraño y venerable, como una tumba antigua, y estaba escrito en una lengua vetusta» (GARCÍA GUAL, 2002:31), como sucede no noso caso que estaría escrito dentro da ficción ou ben en frixio, unha lingua estraña e antiga, ou en grego, a lingua da cultura por excelencia na Antigüidade.

Recapitulando, a pervivencia desta obra está garantida por moitos medios: unha testemuña visual que escribe a obra, o achado do manuscrito orixinal en Atenas, a tradución por parte dun historiador reputado e a dedicatoria a outro historiador tamén reputado. Este punto é de importancia para comprendermos unha das razóns polas que esta obra tivo tanto éxito no medievo.

Un caso paralelo a este autor é o de Dictis Cretense⁷, combatente da guerra de Troia no bando dos gregos baixo o mando de Idomeneo, que pasa por ser o suposto autor da obra *Ephemeris belli Troiani*, seguindo o mesmo tipo de ficción que no caso precedente.

Os textos que se conservan da obra de Dictis e de Dares están escritos en latín pero poderían ter un orixinal grego previo⁸. Aínda que non chegase a nós un papiro que demostre *de facto* a existencia dun previo grego para Dares, hai motivos suficientes para considerar válida esta hipótese. Como deduce CRISTÓBAL LÓPEZ (2001), o feito de rivalizar con Homero pode ser un indicio claro da pertenza deste suposto orixinal á época da segunda sofística (s. II d. C), tempo no que era usual contradicir ao autor grego por excelencia⁹. Xustamente nesta época é na que se data o orixinal grego, atopado nun papiro, da obra de Dictis. Ademais, temos noticia por medio de Eliano (*Varia Historia* XI 2) de que houbo unha *Iliáda* previa a Homero escrita en frixio obra dun certo Dares.

⁷ As obras atribuídas a estes dous personaxes míticos foron copiadas como un conxunto frecuentemente no Medievo, pois considerábanas veraces e complementarias entre elas, pola visión do bando grego por parte de Dictis e do troiano por parte de Dares.

⁸ O caso de Dares é un pouco máis peculiar que o de Dictis. De Dictis xa apareceu algún papiro que certifica a existencia dun texto previo grego, pero este non é o caso de Dares, polo que algúns pensan que non existiu tal orixinal e que é xa de creación tardía.

⁹ Para ver os claros paralelos antifrásticos de Dares con Homero *vid.* CRISTÓBAL LÓPEZ (2001: 140-142). Como se verá máis adiante, esta competencia xa se mostra dende o prólogo da obra feito polo suposto tradutor.

Como sinala CRISTÓBAL LÓPEZ (2001), aínda que non creamos esta historia debemos admitir a existencia dunha obra previa da que o tradutor bebe, posto que Eliano é do s. II d. C e o texto que conservamos de Dares é do VI d. C. Así mesmo podería considerarse que se trata dun resumo dunha obra previa que estaría escrita nun estilo máis elevado, mostra disto son as dúas referencias en terceira persoa ao propio Dares que se fan no texto (cap. XII e XLIV). En definitiva, o texto que temos de Dares sería o resumo dun texto en latín máis extenso que sería, á súa vez, tradución dun orixinal grego.

As figuras tanto de Dares como de Dictis¹⁰ pasaron a ser consideradas como verdadeiros historiadores¹¹ na Idade Media, xa que consideraban certa esta ficción creada polos verdadeiros autores. Recordemos que xa Isidoro de Sevilla no seu primeiro libro das *Etimoloxías* (1, 42) cando fala dos primeiros cultivadores da historia, pon de primeiro a Moisés e de segundo, entre os xentís, a Dares¹².

Mostra da inmensa fortuna da obra de Dares, xunto coas testemuñas manuscritas, son, por exemplo, as prontas traducións medievais ao francés¹³ e as obras que se basearon nela tamén no Medievo: o *Roman de Troie* de Benoît de St. Maure en lingua romance, a tradución ao latín e prosificación do *roman* por parte de Guido Delle Colone na súa *Historia Destructionis Troiae* ou a versificación que fixo del Xosé Iscano no seu *De bello Troiano*.

A calidade literaria da obra de Dares e de Dictis non é elevada, pero por iso estes textos non son merecedores do trato tan marxinal que recibiron durante tempo. O seu grande interese literario sobre todo pode ser visto na enorme fortuna que tiveron na Idade Media, como se mostrou no parágrafo anterior. Nesta época foron tidos en consideración moi por riba de Homero ou Virxilio, pois se considerou máis importante a materia e a súa veracidade antes que a sonoridade das palabras ou a fermosa anatomía do discurso, como apunta CRISTÓBAL LÓPEZ (2001). Xa o suposto tradutor da obra mostra no prólogo a clara competencia con Homero, quen escribe a súa obra anos máis tarde e con información terxiversada, dicindo así:

¹⁰ Dictis foi máis lido na parte oriental do imperio, quizais pola súa postura progrega, mentres que Dares o foi na occidental, seguramente pola súa visión filotroiana.

¹¹ Interesante volume sobre a figura de Dares como historiador e a cuestión dareciana cf. AMATO, E.; E. GAUCHER-RÉMOND e G. SCAFOGLIO (2014).

¹² Para un estudo máis pormenorizado da importancia desta mención por parte de Isidoro *vid.* DE CARLOS (2008).

¹³ A presente en *Histoire ancienne jusqu'à César*, a tradución de Jean de Flixecourt, a de Jofroi de Waterford e o *Troilus* de Alberto de Stade.

«utrum verum magis esse existiment, quod Dares Phrygius memoriae commendavit, qui per id ipsum tempus vixit et militavit, cum Graeci Troianos obpugnarent, anne Homero credendum, qui post multos annos natus est, quam bellum hoc gestum»¹⁴.

«A ver si consideran máis fidedigno o que Dares Frixio legou á posteridade, que viviu por aquel tempo e combateu, cando os gregos loitaban contra os troianos, ou acaso darán crédito a Homero, quen naceu moitos anos despois de que esta guerra tivese lugar» (trad. propia).

Outro dos motivos polo que tanto Dictis pero sobre todo Dares foron ben acollidos na Idade Media é o feito de que eliminan todo tipo de intervención divina nos acontecementos que relatan, que ademais de convertelos nun relato histórico máis fiable, fainos máis asumibles a un mundo de concepción claramente cristiá.

A lingua da obra de Dares mostrase nun estado avanzado de evolución¹⁵ con respecto á norma clásica, xustamente este é un dos motivos de que o datemos no s. VI d. C. Contén vulgarismos, as frases soen ser moi cortas, hai moi pouca subordinación e moita parataxe, abusa da conxunción *ut* en todos os seus valores, fai uso da conxunción *quia* para introducir discursos indirectos e excesivo uso de perífrases co verbo *coepit*, *debeo* e *oportet*. Poderíamos dicir que é un estilo escolástico e sen intención literaria pertencente ao latín tardío.

Un valor engadido que ofrece esta obra fronte á tradición máis canónica é a súa visión filotroiana, unha visión á que non se está tan acostumado. Esta postura ofrece un contrapunto sumamente interesante na “arqueoloxía da Guerra de Troia”, posto que a culpa pasa de ser dos troianos que secuestraron a Helena, a ser responsabilidade dos gregos que na súa expedición cos Argonautas en busca do vélaro de ouro, mataran a Laomedonte e levaran pola forza a Hesíone, pai e irmá de Priamo. Poderíase argumentar que o rapto de Helena foi un rapto por compensación, eles non terían provocado ningún incidente se os gregos non os tivesen inxuriado antes. Con todo, ás veces esta visión favorable cara os troianos é feble, xa que non todo o que se di deles é positivo, como cando no capítulo VI¹⁶ afirma que «Asiam semper in desidia vitam exercuisse et ob id classem non habere»¹⁷, onde claramente se deixa ver o prexuízo que xa se mostra dende vello nas grandes traxedias gregas de que os “asiáticos” vivían no luxo, na ampulosidade e ociosidade. Esta visión filotroiana facíao máis querido para o mundo romano, que se

¹⁴ Cf. MEISTER (1873).

¹⁵ Cf. CRISTÓBAL LÓPEZ (2001: 142-145).

¹⁶ Cf. MEISTER (1873).

¹⁷ «Asia sempre viviu na ociosidade e por iso non tiña flota» (trad. propia).

facían descender do propio Eneas, e tamén do mundo medieval, que ás veces intentaba afondar ás súas raíces no mundo troiano.

Así mesmo, outro detalle que o fai coruscar con luz propia é que se trata dun texto híbrido, como sinala CRISTÓBAL LÓPEZ (2001)¹⁸. Da épica adopta o tema, da historiografía recolle o afán de autenticidade, a eliminación de elementos sobrenaturais frecuentemente con interpretacións evemeristas dos mitos¹⁹, a testemuña visual do autor ou dalgún outro, a narración dos feitos de maneira lineal case día por día e a ampla precisión nos datos que ofrece (listas de combatentes, mortos, cantidade de naves, etc.) e, finalmente, da novela toma a grande impronta na obra do tema amoroso, como se ve na importancia da historia de amor de Aquiles por Polixena, e a relevancia das figuras femininas. Tamén adoita engrandecer aos heroes menos “valorados” pola tradición canónica e rebaixar un pouco aos máis apreciados.

Hai que ter en conta que a obra atribuída a Dares é unha mostra dun tipo de literatura que tivo que ser moi abundante e da que nos chegaron moi poucas mostras. Non debemos pensar que todo o que difire da tradición máis canónica é unha mera invención do autor no seu afán de opoñerse a ela. Tanto Homero como Dares, pois, non deixan de ser máis que dúas mostras dunha tradición moi fecunda da que eles dan unha versión.

1.3 Gonzalo de Hinojosa:

Non son moitos os datos que se coñecen da vida deste autor. Sabemos que proviña dunha familia de *ricos hombres* de Castilla e que entre os seus familiares máis ilustres se atopaban²⁰: Rodrigo Jiménez de Rada²¹, Muño Sánchez de Hinojosa²² e o prelado Martín de Hinojosa²³. Foi bispo de Burgos dende o ano 1313 ata a súa morte no ano 1327.

Como sinala AUBERT (2006), é recoñecido por accións eclesiásticas: en 1317 pide a devolución das reliquias das santas Centola e Helena, en 1320 envía unha petición ao rei de Francia para que o arcebispo de Colonia lle entregase como regalo á Catedral de Burgos dous corpos das once mil virxes, os das santas Vitoria e Xerásima e, en 1337,

¹⁸ Quen fai referencia tanto a Dictis como a Dares.

¹⁹ Os héroes serían homes normais que se “divinizan” cando se contan as súas fazañas, como por exemplo a divinización de Castor e Pollux despois da súa desaparición.

²⁰ Cf. AUBERT (2006).

²¹ De quen fai uso para parte da historia de España dentro da súa obra.

²² Heroe da Reconquista.

²³ Bispo de Sigüenza.

defendeu a autonomía da súa sede episcopal para prohibir aos arcebispos de Toledo, Santiago e Sevilla atravesar a súa diocese levando postas as súas cruces.

Ademais da súa función episcopal, a súa relación co poder real foi de verdadeira importancia. A rexente de Alfonso XI, María de Molina, confía nel a custodia do tratado de rexencia. Grazas a este favor e á súa condición de prelado, foi enviado como embaixador á Francia varias veces²⁴.

A súa produción literaria está conformada por dúas obras, a *Passio Sanctae Centolae et Helenae*²⁵ escrita en 1317 para pedir a devolución das reliquias destas santas²⁶ e a súa opera magna, a *Chronica ab origine mundi*, unha crónica universal escrita en latín. O rei Carlos V de Francia encargoulle a Jean Golein a tradución desta última, que tivo bastante éxito na corte francesa baixo o nome de *Chroniques de Burgos*²⁷.

Como se afirma en DE CARLOS (2010): «His technique focuses on a contemporary treatment of each kingdom, despite the coherence offered by chronology». Poderíase dicir que Gonzalo compila a información de varios autores pero non modifica as súas fontes en esencia.

As devanditas viaxes a Francia puideron ter influído na súa obra, tanto porque seguramente de alí obtivo materiais para a historia deste país, como tamén para as outras historias, incluso podería ter visto, ou mesmo traído, algún manuscrito de Dares.

1.4. Metodoloxía de Gonzalo de Hinojosa e a súa influencia no texto de Dares:

«les chroniques médiévales sont bien plus qu'un travail de découpage et de collage de sources antérieures. Le choix des textes, leur disposition, leur encadrement par d'autres sources est souvent significatif d'une volonté, cachée ou non, de donner une certaine vision de l'histoire» (FAIVRE, 2006: 25).

Aínda que nun principio afirmemos que esta obra do bispo de Burgos é unha compilación, non se pode entender isto como un mero proceso de copia sen máis. Temos que ter en conta que a escolla de certas fontes e a maneira de secuencialas son o resultado da decisión do autor que quere crear unha obra histórica dándolle un enfoque novo e distinto.

²⁴ Para coñecer os motivos destas embaixadas *vid.* AUBERT (2006: 563).

²⁵ Cf. DÍAZ Y DÍAZ (1958): nº de referencia 2063. Cod. *Madrid MAN Las Huelgas, s. XIV. Ed. H. Flórez, ES, 27, Madrid, 1772, pp. 415-421 [1824, 408-414].

²⁶ *vid. supra*.

²⁷ Conservada por 4 manuscritos, cf. DE CARLOS (2010).

Como detecta AUBERT, S. (2006), o manuscrito de El Escorial, é un manuscrito de autor. Mostra disto son as distintas mans de copia presentes no manuscrito e tamén unha serie de correccións posteriores e homoxéneas que fan pensar nunha revisión xeral por parte do autor. Xunto con isto, moitos anacos de texto aparecen tachados ou eliminados pola mención *vacat*²⁸. Este feito permitirá coñecer de primeira man como era o traballo nun *scriptorium*: as distintas capas de corrección, de precisión e matización e, finalmente, de engadido de glosas. Así o farei ver na transcripción, mostrando sempre as mans de intervención no resultado final.

A análise da figura de Gonzalo de Hinojosa como autor, no sentido moderno da palabra, debe ser tratada dende tres vertentes²⁹: a de compilador, a de escritor e a de corrector.

Antes de pasar ás tres fases, é importante saber que Aubert fai referencia coa palabra *auctor* só ás fontes que Gonzalo emprega, pois estas son as verdadeiras mans creadoras da obra. Son as *auctoritates* que lle dan, poderíase dicir, validez a esta compilación. Para referirse a Gonzalo emprega o termo *editor*, pois tamén é así como el refire á súa actividade no prólogo da súa obra: «incipiunt Cronice ab origine mundi **edite** a G. Burguensi episcopo»³⁰. Este termo permite distinguir ao noso autor das *auctoritates* e tamén dos escribas³¹. Como afirma AUBERT, S. (2014: 15):

«Podríamos ver en la coexistencia de estas dos palabras una línea de separación fundamental entre dos definiciones complementarias del término autor, la primera como responsable jurídico e intelectual, *auctor*, la segunda como creador, *editor*».

A fase de compilación é a máis importante no proceso de creación: a selección previa de textos e obras que se van empregar. Este traballo non é visible posto que precede ao proceso de copia. Tamén pertence a esta fase a organización e sucesión dos textos, onde o autor deixa ver a súa actuación posto que con isto está a crear unha nova obra e estalle dando un sentido ao conxunto da selección de textos. Posiblemente a omisión de texto que temos no capítulo XXI³², seguindo a MEISTER (1873), que é dun tamaño considerable, poida ser debida non tanto ao manuscrito que empregaron para a copia

²⁸ As notas marxinais, das que se falará máis adiante, pasaron a formar parte do texto na tradución francesa. Cf. AUBERT (2006).

²⁹ Cf. AUBERT (2014).

³⁰ Cita extraída de AUBERT (2014). A negriña é miña.

³¹ Os *scriptores* que se encargan da copia do texto, o *editor* que selecciona e secuencia os textos que posteriormente corrixe, e as *auctoritates* que son as verdadeiras mans creadoras dos textos que se presentan.

³² Vid. nota 105.

senón a unha decisión do propio Gonzalo para, en certo xeito, abreviar o texto. Estaríamos ante un recorte voluntario por parte do autor.

Como man creadora, poderíase dicir, exceptuando as partes onde o autor “escribe da súa propia man” como é o prólogo da obra, Gonzalo non soe tomar parte desta acción, xa que non reescribe as fontes, cando máis actúa sobre elas é abreviando. De todos xeitos «si no reescribe sus fuentes, es menos por incuria o incapacidad que por respeto a las autoridades que representan» (AUBERT, 2014: 17).

A última función como editor é a fase de corrección. Despois de que os escribas realicen o seu traballo, este é posto a un proceso de verificación e corrección. O autor, seguindo a análise que fai AUBERT (2014), fai o 60% das notas marxinais presentes no manuscrito, o 80% delas de carácter lingüístico, gramatical ou ortográfico, e o 20% restante son correccións de tipo histórico. Estas correccións están feitas por unha man cursiva, datable no s. XIV. En relación con esta letra cursiva creo que se deben poñer as notas que ao longo da transcripción marco como notas “da segunda man”. Soen ser engadidos do tipo de adverbios, como *vero* ou *igitur*, que lle dan coherencia á secuencia do relato e que Gonzalo engade no seu intento de facer unha historia ben fiada, non un mero conxunto de obras históricas postas nun volume. Tamén poden ser aclaracións sobre personaxes como no capítulo III, onde nos especifica que Hércules fora compañeiro, enténdese na expedición dos Argonautas, de Xasón. As correccións que chamamos da “terceira man”, que xa non é cursiva senón unha letra máis redondeada³³, póñoas en relación con correccións feitas por escribas máis experimentados. Ademais do primeiro escriba hai outro escriba, que marco no texto como *segundo escriba*, que escribe as últimas liñas do texto. Isto é debido a que os folios que comprenden dende o XXXVII ata o XXXIX son un engadido posterior, xa que despois no folio XL volvémonos atopar co final do texto de Dares, que aparece tachado, escrito pola man do primeiro escriba e a continuación segue coa historia. Nestes folios engadidos *a posteriori* a man de escritura é sempre a do segundo escriba.

³³ Os distintos tipos de tinta tamén delatan distintas mans no traballo. O escriba emprega unha tinta negra moi escura e marcada, a segunda man emprega unha tinta negra pero non tan forte ea terceira man unha aínda máis clara.

Segundo AUBERT (2014), a maioría de correccións de tipo histórico que atopamos no manuscrito son as que se refiren á historia da península Ibérica, un campo no que seguramente o propio Gonzalo de Hinojosa podería matizar e corrixir erros.

Un punto interesante que se debe tratar é o número de notas. A parte coa que traballei (fol. XXXI r-b a fol. XXXVII r-a)³⁴ consta dun total de 24 notas na marxe, das cales 17 pertencen ao folio XXXI e as 6 restantes aos folios XXXII – XXXVII. Esta grande proliferación de notas pode ser explicada polo feito de que o autor soe ser moito máis estrito na corrección cando un copista comeza a escribir³⁵. Neste caso observo un cambio de letra no folio XXXI con respecto aos anteriores folios, que xustamente non están nada anotados.

Como se foi avanzando ao longo do traballo a secuenciación é unha parte importante do traballo do autor, polo tanto para o coñecemento do mesmo é imprescindible ver como sitúa cronoloxicamente en liñas xerais, cando menos, a Guerra de Troia. Esta guerra vai precedida polo outro ciclo épico por excelencia, o ciclo tebano (historia de Edipo e os 7 contra Tebas), de seguido engade a partida de Eneas despois da destrución de Troia (paso por Sicilia, enterro do pai, parada en Cartago, chegada a Italia e as loitas que alí se deron), pero márcaa cunha nota na marxe superior que pon *post excidium*, seguramente porque decidiu que iría mellor despois, e finalmente introduce a obra de Dares. Despois de que esta finalice engade noticias sobre a partida de Eneas, o goberno que queda en Micenas (Existo e despois Orestes) e Ascanio como rei en Italia. Tacha esta última parte para eliminala e, entendo, substituíña pola que engadiu antes da guerra de Troia e que marcou coa nota *post excidium*. Nos folios que engade *a posteriori*, dos que se falou previamente, engade máis noticias sobre o tema troiano. Finalmente pasa a falar da orixe dos reinos latinos.

Debemos tamén situar a Gonzalo dentro dunha tradición de autores de crónicas universais que lle serviron de referente e que empregou na súa obra, sobre todo a *Chronicon Mundi* de Lucas de Tui (s. XIII) e a *General Estoria* de Alfonso X (iniciada no s. XIII). A súa influencia móstrase clara nalgunhas características formais, como por exemplo a inclusión dun prólogo ao comezo da crónica, innovación realizada por Lucas de Tui e que seguirán os posteriores cronistas e historiadores, tanto Alfonso X como

³⁴ Tan só contamos as notas que pertencen ao texto de Dares máis á glosa do folio XXXI, tanto a parte que precede no fol. XXXI como a que segue no fol. XXXVII, non serán tidas en conta neste cómputo.

³⁵ Cf. AUBERT (2014).

Jiménez de Rada³⁶, e que non esquecerá Gonzalo. Neste prólogo adoitan expresar a súa conciencia de autor, pois aínda sendo compiladores de outras obras, coa súa secuenciación e visión de conxunto crean unha obra nova, como xa se veu dicindo ao longo do traballo. Outra característica que herda Gonzalo dos seus precedentes é a «division très classique en six âges et deux parties de sept sous-parties chacun» (AUBERT, 2006: 567), división feita por Lucas de Tui e Alfonso X e avalada previamente, como mostra FERNÁNDEZ (2004), por Agostiño de Hipona. No caso de Alfonso X a autoría cobra máis peso, posto que ao facer as traducións á lingua vernácula a modificación das obras escollidas, aínda sendo traducidas literalmente por parte de Alfonso e o seu equipo, pode ser maior. O máis curioso de Gonzalo de Hinojosa é que volve ao latín³⁷ despois da obra de Alfonso X³⁸ pero segue claramente o método alfonsí de fiar ben as obras para formar un conxunto³⁹, non un mero volume de recompilación de obras históricas. Guían a lectura cun fin, mostrar a súa visión da historia. Nestes tres autores parece clara unha idea, que o coñecemento en xeral pero tamén da historia é unha forma do coñecemento de Deus, por iso nas súas crónicas de corte universal a influencia da parte máis histórica da Biblia veterotestamentaria é de peso, á que completan coa historia pagá, poderíase dicir, para así ter un coñecemento histórico universal, tanto temporal como espacial nos tres casos.

Aínda que non moi exhaustivas, creo que estas introducións aos autores son suficientes para chegar a comprender a complexidade de ambos. Como se puido ver, comprender o método de traballo que ten Gonzalo é imprescindible para coñecer como ese método e o seu equipo no *scriptorium* puido ter influído no texto de Dares que empregaron.

³⁶ Quen será unha fonte para Alfonso X e Gonzalo de Hinojosa.

³⁷ Seguramente nun afán de universalidade e por ser a lingua da cultura. Antes de Alfonso X todas as obras históricas estaban escritas en latín e polo tanto estaban restrinxidas a un pequeno grupo de intelectuais, a maior parte deles clérigos, polo que o cambio que fai Alfonso X pode ser un intento de secularización do saber. Quizais Gonzalo de Hinojosa pretenda volver un paso atrás neste aspecto e retoma o latín.

³⁸ Non se debería descartar a posibilidade de que Gonzalo empregue a obra de Alfonso X e a traduza de novo ao latín. Un proceso de retroversión á lingua orixinaria. Un fermoso motivo de traballo futuro sería analizar a influencia da obra de Alfonso X na secuenciación que fai Gonzalo.

³⁹ Gonzalo para isto, por exemplo, engade adverbios sobre todo cando engarza unha nova historia e, no caso da obra de Dares, omite o prólogo pois iso rompería a homoxeneidade da obra e a súa continuidade temporal.

2. Transcripción:

2. 1. O manuscrito e metodoloxía da transcripción:

Neste apartado levarase a cabo a transcripción paleográfica do manuscrito de El Escorial P.I.4. Para coñecer as características formais do manuscrito e a metodoloxía véxase Anexo I.

2. 2. Transcripción e edición:

{XXXI, r-b} (...) [*en vermello*: de bello troiano historia] <MEISTER: I> Peleus rex in Polopenensium Esonem fratrem habuit. Esonis filius erat Iason uir-tute prestans *et* qui sub eius regno erant, omnes eos hospites habebat *et* ab eis ualidissime amabatur. ¶ Peleus rex ut uidit Iasonem tam acceptum esse omni homini, veritus, ne sibi iniurias fa-ceret *et* se [*engadido da segunda man: a supraposta*] regno [*engadido da segunda man: e supraposto*] iaceret. Dicit [*engadido da segunda man: quod*] Iasoni pellem inquinatam⁴⁰ arietis Colchis esse dignam eius uirtute [*engadido da segunda man: et*] ut inde eam auferret, ¶ omnia [*engadido da segunda man na marxe: que peteret*] ei non [*corrección da segunda man: dous puntos debaixo do n para elimanar o non*] se daturum pollicetur. ¶ Iason ut au-diuit, ut erat [*engadido da segunda man: et*] animi fortissimi *et* qui lo-ca omnia nosse uolebat, atque clariorem se estimabat futurum si pellem inaura-tam Colchis [*engadido da segunda man na marxe: auferret*], dicit [*engadido da segunda man: quod*] Peleus [*corrección da segunda man: puntos debaixo da terminación –us e o supraposta, cambio de Peleus por Peleo*] rege [*corrección da segunda man: punto debaixo do e para eliminalo, i supraposto; rege cambia a regi*] se uel-le eo[*corrección da segunda man na marxe: illuc, puntos debaixo de eo para eliminalo*] ire⁴¹. ¶ Peleus rex Argum architec-tum uicari [*corrección da segunda man: o supraposta – vocari*] iussit *et* ei imperat ut nauem edificaret, quam pulcherrimam ad uolun-tatem Iasonis. ¶ Per totam Greciam rumor cucurrit nauim edificari, in qua Colchos erat Iason pellem auream petiturus. Ami-ci *et* hospites ad Iasonem uenerunt *et* pollicentur se ituros vna [*engadido da segunda man na marxe: cum ipso*]. ¶ Iason illis gracias egit *et* rogauit ut parati essent cum tempus superuenisset. *Et* Iason cum ipso superuenit⁴² literas ad eos qui se erant polliciti una ituros misit *et* illico conuenerunt ad nauim cuius no-men erat Argo. ¶ Peleus rex quod opus erat in navi poni iussit *et* ortatus est Iasonem *et* qui cum eo profecturi erant ut animo

⁴⁰ MEISTER: inauratam.

⁴¹ Om. si vires – deessent.

⁴² Om. interea – superuenisset] Et Iason cum ipso superuenit.

ad perficiendum irent, *que cona-ti essent*. ¶ Ea res *claritatem* Grecie et ipsis factura uidebatur. *Demonstrare eis qui cum Iasone profecti sunt non est nostrum*, si qui uult eos cognoscere Argonautas le-gat. ¶ <MEISTER: II> Iason vbi ad Frigiam uenit na-vim ponit ad portum Anconca, deinde omnes de naui exierunt in terram.

Lademon [*corrección na marxe da terceira man: Laomedoni*] regi tirannorum⁴³ nunciatum est mirandam nauim in portum Aincon-tam [*corrección na marxe da terceira man: Anchoratam*] rivasse⁴⁴ et in ea multos iuuenes de Grecia aduectos esse. ¶ Vbi audiuit Laomedon rex, *commotus est et considerauit esse periculum*, si *consuescerent* Greci ad sua li-ctora nauibus aduentare [*aclaración da segunda na marxe: dous puntos debaixo de u para explicar na marxe o seu desenvolvemento, -uen-*]. Itaque mittit ad portum qui dicat ut Greci de finibus eius discedant et, sine [*corrección da segunda man: dous puntos debaixo de -ne para eliminalo e convérteo en non*] dictu [*corrección da segunda man: engade unha nasal abreviada, -m; dictum*] obau-dissent, cum [*corrección da segunda man: dous puntos debaixo para eliminar a palabra*] sese [*corrección da segunda man: dous puntos debaixo do primeiro se para eliminalo*] eosdem [*engadido da segunda man: a*] finibus sint coac-turum armis. Et Iason [*engadido da segunda man: vero*] et qui cum eo uener-at [*marca da segunda man: quizais notando uenerant*] grauiter tulerunt [*marca de remisión na marxe pero non hai correspondencia*] crudelitatem Lao-me-dontis et sic se ab eo tractari, cum nulla ab illis iniuria facta fuesset [*corrección do escriba: tres puntos debaixo de fu-, quitalo para que quede esset*]. Laome-dontem [*engadido da segunda man: vero*] timebant simul et multitudinem barbarorum, et [*engadido da segunda man: quod*] si contra imperium conarentur manere, ne [*corrección da segunda man: dous puntos debaixo de ne para eliminalo*] opprimerentur, cum ipsi non essent parati ad preliandum. Nauim [*engadido da segunda man na marxe: igitur*] conscen-derunt, a terra recesserunt, Colchos profecti sunt, pellem abstulerunt, domum {XXXI, v-a} reuersi sunt.

<MEISTER: III> Hercules [*aclaración da segunda man na marxe: qui iasoni socius fuerunt*] grauiter tulit a Lamedonte re-ge contumeliose se tractatum et eos qui vna profecti erant cum Iasone Colchos, Spar-temque ad Castorem et Pollucem uenit. Digerit cum hiis ut secum suas iniurias deffendant, ne Laomedon inpugne ferret quod illis terram et portum prohibuisset, multos advi-ctores futuros [*engadido da segunda man na marxe: promisit*] si se [*engadido da segunda man: ei*] acomodasset [*corrección da segunda man:*

⁴³ Add. tirannorum.

⁴⁴ MEISTER: intrasse.

acomodassent]. ¶ Cas-tor et Pollux omnia promiserunt se facturos que Hercules uellet. ¶ Inde [engadido da segunda man na marxe: uero] ad Ficiam pro-fectus ad Peleum rogatque eum ut secum eat ad Troiam. Pollicitus-que est ei Peleus se iturum. ¶ Ab hiis Sal[corrección da segunda man: a supraposta]minna[corrección da segunda man: -m] profectus est ad Telamonem et rogat eum ut secum ad Troiam eat, et suas [corrección da segunda man: punto debaixo do s para eliminalo e engade abreviatura de nasal, suam] suorumque iniuriam deffendat. ¶ Telamon promisit omnibus rebus se paratum esse, quas Hercules uellet [engadido da segunda man na marxe: et vindicet]⁴⁵⁻⁴⁶. ¶ Inde Pilum [corrección da segunda man: per ilium] ad Nestorem profectus est [engadido da segunda man na marxe: inter]rogat-que eum Nestor ad quid uenerat. ¶ Herculi-que [corrección da segunda man: corrixo Herculi en Hercules, es supraposto. Corrección do escriba: punto debaixo de -que para eliminalo] dicit quod dolore commotus est, uelle se exer-citum in Frigiam ducere. Et [engadido da segunda man na marxe: Nestor] istud Herculi collaudauit opem-que suam illi pollicitus est. ¶ Hercules, vbi omnium uoluntatem intellexit, naues XII parauit, milites elegit. Vbi tem-pus datum est proficiscendi, literis ad eos quos rogauerat misit ut uenirent. Qui cum omnes simul conuenissent, profecti sunt in Frigiam et ad Sigeum noctu accesserunt. ¶ Inde Hercules Telamon et Peleus exerci-tum nauibus eduxerunt, qui non[marca non descifrada] presidio essent, Castorem Nestorem et Pollucem relinque-runt.

Laomedon⁴⁷ cum equestri copia ad mare venit et preliari cepit. ¶ Hercules ad Troiam uenit et impruden-tes qui ibi erant ex oppido oppugna-re ceperirunt. ¶ Quod ubi Laomedon regi nunciatum est oppidum ab hostibus inpugnari Ilium, illico reuertitur et in itinere obuius Grecis factus ab Hercule occiditur. ¶ Telamon primus oppidum Ilium introiuit, cui Hercules uirtutis causa Esionam Laon[corrección do escriba: dous puntos debaixo do n, quitalo]-medontis regis filiam dono dedit. Lao-medontis filii qui cum eo erant occi-duntur.

Priamus in Frigia erat, vbi eum Laomedon eius pater exercitui prefecerat. ¶ Hercules et qui cum eo uenerant predam magnam fecerunt et ad naues reportauerunt. Inde domum proficisci decreuerunt, ¶ Telamon Esionam conuexit. ¶ <MEISTER: IV> Hoc ubi Priamo nunciatum est patrem occisum ciues direptos predam euentam sororem dono

⁴⁵ Add. et vindicet.

⁴⁶ MEISTER: ab his Salaminam ... Inde ad Phthiam] O noso manuscrito invirte a orde.

⁴⁷ Om. quod ubi – accessisse.

da-tam grauiter tulit, tam contumeliose Frigi-am esse tracitatam agitans⁴⁸, Ilium petit cum Ecuba uxore et filiis Hectore Alex-andro Deiphebo Heleno Troylo Andromaca Cassandra [corrección da segunda man: engade nun segundo tempo a abreviación da nasal] Polixena. ¶ Nam erant eciam alii filii ex concubinis na{XXXI, v-b}ti, sed eos nemo ex regio genere dixit esse nisi eos qui ex legitimis erant nati uxoribus. ¶ Priamus ut Ilium uenit mini-me moram fecit⁴⁹, ampliora menia [raspado: de] estruxit et ciuitatem munitissimam reddidit. Et multum⁵⁰ multitudinem ibi esse fecit, ne per ignoranciam opprimerentur, ita ut pater eius Laomedon oppressus est. ¶ Regin[corrección do escriba: dous puntos debaixo do n, quitalo]amque edificauit et ibi Ioui Stratori aram⁵¹ consecrauit. ¶ Hectorem in Peoniam misit ilico portas fecit, quarum nomina sunt hec: Ateno-ndas Dardanides Yliaseras⁵² Tymmbre-as Troianas. ¶ Deinde postquam Ilirium⁵³ stabi-litum uidit, tempus expectauit. Ut ui-sum est ei patris iniurias ulscici, ¶ Ante-norem uocari iubet dicit-que illi uelle se eum legatum mittere in Greciam ut eum graues sibi iniurias ab hiis qui cum exercitu uenerant factas in Laome-dontis nece et ab Esiona pertulisset. Omnia inequo se animo passurum, si Esiona non redderetur.

<MEISTER: V> Antenor, ut Priamus imperauit, nauim conscendit et profectus uenit Ma-gresium ad Peleum. ¶ Quem Peleus triduo hospicio recepit, die tertio [engadido da segunda man: inter]rogat eum quod [corrección da segunda man: marca supraposta para poñer quid] uenerit. ¶ Antenor dicit ea que a Priamo mandata erant, ut Graiis postularet [marca que leva á marxe que non podo descifrar] ut Esiona redderetur. ¶ Hec ubi Peleus audiuit grauiter tulit, eo quod hoc pertinere ad se uidebat, iubet eum de finibus suis discedere. ¶ Antenor ni-chil moratus navim conscendit, secundum [corrección da segunda man na marxe: per, pon un puto debaixo do s para eliminar o secundum] Bo-eciam interfecit [corrección da segunda man: dous puntos debaixo de n para eliminalo, quedaría iter||fecit], Salamm[corrección da segunda man: i supraposta]nam ¶ aduectus [corrección da segunda man: engade -m, aduectum] est ad Telamonem, rogare eum cepit ut Priamo Esionam sororem redderet, non esse equum aiebat tamdiu in ser-uitute haberi regii generis puellam. ¶ Te-lamon Antenori respondit nichil a se Priamo factum, sed quia uirtutis causa sibi do-natum sit se nemini daturum, ¶ ob hoc Antenorem de insula

⁴⁸ MEISTER: a Graiis.

⁴⁹ Add. minime moram fecit.

⁵⁰ MEISTER: militum.

⁵¹ MEISTER: aram Ioui statuamque.

⁵² MEISTER: Ilia Scaea.

⁵³ MEISTER: Ilium.

descendere iubet. ¶ Anthenor nauim conscendit et in Achaïam peruenit. ¶ Inde ad Doastorem [*corrección da segunda man: dous puntos debaixo de do- para eliminalo, c supraposta* - Castorem] et Pollucem perlatus cepit ab hiis postulare ut Priamo satisfacerent et ei sororem Esionam redderent. ¶ Castor et Pollux negauerunt iniuriam Priamo fa-ctam esse, sed Laomedontem eos priorem gessisse⁵⁴, Anthenorem discedere iubent. Inde Pilum ad Nestorem uenit, ¶ dixit Nestori qua de causa uenisset. ¶ Qui ut audiuit cepit Anthenorem obiurgare, cur ausus sit in Greciam uenire, cum a Frigibus priores Greci fuissent lesi. ¶ Ubi audiuit Anthenor nichil se impetrasse et contumeliose tractare Pri-amum, nauim conscendit domum reuersus est. ¶ Priamo regi demonstrat quomodo vnusquisque responderit et quoniam ab illis {XXXII, r-a} tractatus, simulque ortatus est Priamum ut eos bello persequatur.

<MEISTER: VI> Continuo Priamus filios uo-cari iubet et omnes amicos suos Anthenorem Anchisem Euand[*corrección do escriba: puntos debaixo para marcar erro, elimina toda a palabra*] Eneam Vcalecom Pigmalionem Pan-chum Lampotem, et omnes filios qui ex con-cubinis nati erant. ¶ Qui cum conue-nerunt, dixit se Anthenorem legatum misisse vt sibi satisfacerent qui pa-trem suum necassent Esi[*engadido do escriba: o supraposta*]nam sibi red-derent, illos contumeliose tractantes et Anthenorem ab eis nichil impetras-se. Deinde-que suam uoluntatem facere uo-luisse, uidit sibi exercitum in Greciam mittere qui penas ab eis reppeterent, ne barbaros Greci irrisos haberent. ¶ Hortatusque est liberos suos ut hu-ius rei participes forent maxime He-ctorem, erat enim maior natus. Qui cepit dicere se uelle uoluntatem patris ex qui⁵⁵ et Laomendontis sui auiscici necem et quascumque iniurias Greci Troianis fecissent, ne impunitum id Graiis foret, se uideri ne perficere potuissent [*corrección do escriba: potuisset, escribe –ent final*] que cona-ti essent. Multos adiutores Grece futuros, Europam bellicosos homines habere, Asiam semper in desidam uitam exer-cuisse et ob id classem non habere. ¶ <MEISTER: VII> Ale-xander choarcari⁵⁶ cepit ut classis pre-pararetur et in Greciam mitteretur, se in hius participem futurum si pater uellet. In dorum [*corrección do escriba: e supraposta, deorum*] benignitate se confidere uictis hosti-bus de Grecia laude adepta domum redi-turum esse. ¶ Nam sibi in inrida⁵⁷ silua cum uenatum abisset, in sompnis

⁵⁴ Add. sed Laomedontem eos priorem gessisse.

⁵⁵ MEISTER: vindicaturum] exequi G.

⁵⁶ MEISTER: cohortari.

⁵⁷ MEISTER: in Ida.

Mercurium adduxisse Iunonem Venerem et Mercurium⁵⁸ ut inter eas de spem⁵⁹ iudicaret⁶⁰. Daturum se v-xorem ei qui in Grecia speciosior uideretur, vbi ita audisset optima facie Venerem iudicasset. Inde sperare debere Priamum Venerem adiutricem Alexandro futuram. ¶ Deiphebus placere sibi dixit Ale-xandri consilium et sperare Grecos satisfac-turos et Esionam reddituros ut disponi-tum esset, quod classes in Greciam mitterentur. ¶ Helenos⁶¹ vaticinari fecit [corrección do escriba: puntos debaixo para eliminar a palabra] cepit Gra-ios uenturos Ilium euersuros parentes et fratres hostili manu intincturos⁶², si A-lexander vxorem sibi de Grecia addu-xisset. ¶ Troilus minimus natus non minus fortis quam Hector bellum Grecis suadebat et non debere terri metu uer-borum Heleni. ¶ Quod omnibus placuit classem preparari et in Greciam profiscisci. {XXXII, r-b} <MEISTER: VIII> Priamus Alexandrum et Deiphebum in Peo-niam misit, ut milites eligerent et omnes [corrección do escriba: omnem, marca palabra con puntos e repítea] omnem populum uenire iubet, commouere facit filios ut maiores na-tu minoribus imperassent ¶ et monstra-uit quas iniurias Greci Troianis fecis-sent. ¶ Ob hoc Anthenorem legatum in Greciam mississet ut sibi Esionam sororem redderent et Troianis satisfac-erent. Anthenorem a Grecis contumeli-ose tractatum neque ab hiis quidquam impetrare potuisse, placere sibi Alexandrum in Greci-am mitti cum classe qui mortem aui et Troianorum in<i>urias ulscisceretur. Anth<norem> dicere iussit quomodo in Grecia tractatus est. Anthenor ortatus est Troianos, ne hor-rescerent, ire⁶³ ad bellandum Greciam suos alacriores fecit, paucis demonstra-uit que in Grecia gesserit. ¶ Priamus dixit, si cui displiceret bellum geri suam uoluntatem ediceret. Panthus⁶⁴ prodit ea que a patre suo⁶⁵ audierat et dicere cepit ut si Alexander de Grecia uxorem adduxisset, Troianis ex-tremum excidium futurum, sed pulcrum esse in occio [marca de segunda man: puntos debaixo do segundo c, eliminalo] uitam ducere quam in tumultum liber-tatem amittere et periculum mortis⁶⁶ inire. ¶ Populus auctoritatem contempsit Pan-thei, regem dicere iusserunt quid uellet fie-ri. ¶ Priamus dixit naues preparandas esse ut eatur in Greciam, utensilia quoque po-pulo non deesse. ¶ Populus clamauit per se moram non esse, quo minus regis pareatur preceptis. ¶ Priamus illis magnas gracias agit concionemque dimisit. Ac mox in

⁵⁸ MEISTER: Minervam.

⁵⁹ MEISTER: specie.

⁶⁰ Om. et tunc – iudicaret.

⁶¹ MEISTER: Helenus.

⁶² MEISTER: interituros.

⁶³ Add. ire.

⁶⁴ Om. Priamo et propinquis.

⁶⁵ Om. Euforbo.

⁶⁶ Add. mortis.

Idam[*corrección da terceira man na marxe: illam*] siluam misit qui materiam⁶⁷ susciderent, naues edificarent, Hectorem in *superiorem Frigiam* misit ut exercitum prepararet et ita presto essent.

Cassandra *postquam* audiuit patris *con-silium* dicere cepit que Troianis futura erant, si Priamus perseueraret classem in *Greciam* mittere. <MEISTER: IX> Interea tempus superuenit, naues edificate sunt, milites *super-uenerunt*, quos Alexander et Deiphebus in Peonia elegerunt. ¶ Et vbi uisum est na-uigare posse, Priamus exercitum alloquitur, Alexandrum imperatorem exercitus prefe-cit, tunc cum eo Deiphebum Eneam Poli-donantem, imperat Alexandro⁶⁸ ut Esio-na soror eius reddatur et Troianis satisfaciant, quod si negauerint continuo ad se nuncium dirigat ut exercitum in *Gre-ciam* possit mittere. ¶ Post hec Ale-xander in *Greciam* nauigauit adiuncto⁶⁹ secum duce eo, quem cum Anthenore iam na{XXXII, v-a}uigare sciebat. ¶ Non multos ante dies quam Alexander in *Greciam* nauigauit et antequam ad insulam Citerenam accederet, Menelaus rex⁷⁰ ad Nestorem Pilum profisci-scens Alexandro in itinere occurrit et mi-rabatur classem regiam quo tenderet. Utrique accurrentes aspexerunt se inuicem inscii quo quisque iret. ¶ Castor et Pollux ad Cistem-esta ierant secum Hermonem neptem suam Helene filiam adduxerunt. ¶ Argis di-es Iunonis festus erat hiis diebus, quibus⁷¹ in insulam Citheram uenit, vbi fanum Veneris erat, Dyane sacrificauit. Hii qui in insu-la erant mirabantur regiam classem, interrogabant ab ipsis qui cum Alexan-dro erant, quis esset, qui uenisset. Respon-derunt illi quod a Priamo legatum⁷² missum ad Castorem et Pollucem, ut eos *conue-niret*. <¶> <MEISTER: X> At uero Helena vxor Menelai, cum Alexander in insulam Cetera esset, pla-cuit ei eo ire. ¶ Qua de causa ad litus pro-cessit⁷³, vbi Dyane et Appollinis fanum est. Ibi rem Dyani Helena disposuerat. Quod vbi Alexandro nunciatum est Helenam ad ma-re uenisse, conscius forme sue in conspec-tu eius, ambulare cepit cupiens eam uidere. ¶ Helene nunciatum est Priami regis filium Alexandrum ad Helenam oppi-dum vbi Helena erat uenisse, quod *eciam* eam uidere cupiebat. ¶ Et cum se utrique respe-xissent, ambo sua forma incensi tempus dederunt ut

⁶⁷ MEISTER: materiem.

⁶⁸ Om. ut primum – petat.

⁶⁹ MEISTER: adducto.

⁷⁰ Add. rex.

⁷¹ Om. Alexander.

⁷² Om. Alexandrum.

⁷³ Om. oppidum Heleae.

gracias refferrent. ¶ Alexan-der imperat ut omnes in nauibus sint parati, nocte classem soluant, de fano He-lenam eripiant secum eam auferant.

Signo dato [*corrección na marxe da terceira man: sit ergo datii*] fanum inuaserunt, Helenam non inuitam eripiunt et in nauem def-ferunt et cum ea aliquas mulieres depredan-tur. ¶ Quod cum Helenam arreptam oppidam uidissent, diu pugnauerunt cum Alexan-dro ut Helenam capere possent. ¶ Quos Alexander fretus sociorum multitudine superauit, fanum expoliauit, homines quam plurimos secum captiuos duxit, in na-ues imposuit, classem soluit, domum re-verti disposuit, in portum Tenendom peruenit, ubi Helenam mestam instigat, patri rem gestam nunciatum misit. ¶ Menelao postquam nunciatum est⁷⁴, cum Nestore Spartem profectus est, ad Agamenonem fratrem misit Ar-gis rogans ut ad se ueniat. ¶ <MEISTER: XI> Interea Alexander cum preda ad patrem ueniens rei geste ordinem reffert. ¶ Priamus ga-uisus est sperans Grecos causa recuperacio-nis Helene sororem Esionam reddituros et ea que a Troianis abstulerunt. ¶ Hele-nam mestam consolatus est et eam Alexandro coniugem dedit. ¶ Quam ut aspexit Cassandra, uaticinari cepit memorans ea que ante dixerat. Quam Priamus abstrahi et includi iussit. {XXXII, v-b} ¶ Agamenon postquam Spartem uenit, fratrem conso-latus est, placuit ut per totam Greciam mitterent⁷⁵ ad conuocandos Grecos et Troianis bellum indi-cendum. ¶ Comouerunt autem hii: Achilles cum Patroclo Eurialus et Elopolemis⁷⁶ Dico-medes. Postquam Spartem accesserunt, decreuerunt iniurias Troainorum persequi, exercitum et clas-sem comparandam, ¶ Agamenonem imperatorem et ducem preficiunt. ¶ Hii legatos mittunt ut tota Grecia conueniat cum classibus et exercitibus ornati pariter ad Atheniensem portum, ut inde pariter ad Troiam profisciscantur ad def-fendendas suas iniurias. ¶ Castor et Pollux in recenti, postquam audierunt sororem suam He-lenam raptam, nauim conscenderunt et secu-ti sunt. Cum in lictore Lesbio navim sol-uerent, maxima tempestate⁷⁷ nusquam eos com-paruisse edictum est, ¶ postea dictum est eos immortales factos, itaque Lesbios nauibus eos quesiuisse usque ad Troiam neque eorum usque [*corrección do escriba por riba: usquam*] uestigium inuentum domi renunciasset.

<MEISTER: XII> Dares Frigius, qui hanc ystoriam scripsit ac se militasse usque dum Troia capta est et hos se uidisse, cum inducie essent, et paruo prelio interffuisse, a Darda-nis autem audisse qua facie et natura essent Pollux et Castor. Fuerunt autem alter

⁷⁴ Om. Pylum.

⁷⁵ Om. conquisituri.

⁷⁶ MEISTER: Tlepolemus.

⁷⁷ Om. exorta.

alteri similis capillo flauo, oculis magnis, fa-cie pura, bene figurati, corpore deducto. <¶> He-lenam similem illis, formosam, uerbo simplici, blandam, cruribus optimis, nanta⁷⁸ inter duo super-cilia habentem, ore pusillo. ¶ Priamum Troia-norum regem uultu pulcro, magnum, uoce suaui, aquilino corpore. ¶ Hectorem blesum, candidum, crispum, strabum, pernicious membris, vultu venerabili, decentem⁷⁹, bellicosum, animo magnum, in ciuibus clementem, dignum et amo-ri aptum. <¶> Deiphebum et Helenum similes pa-tri sed dissimiles natura: Deiphebum fortem, Helenum clementem, doctum, valentem⁸⁰. <¶> Alexan-drum candidum, longum, fortem, oculis pul-cherrimis, capillo molli et flauo, uento [corrección do escriba por riba: uenusto e marcada con puntos, despois repetido] uenusto⁸¹, uoce sucini⁸², valentem, cupidum imperii. ¶ Eneam ruphum, quadratum, facundum, affabilem, fortem, consilio pium, venu-stum, oculis hylaribus et nigris. <¶> Antheno-rem longum, gracilem, uersutum, uetibus men-bris, aptum. ¶ Ecubam magnam, aqui-lino corpore, pulcrum, mente uirili, iustam, piam. ¶ Andromacha oculis claris, candi-dam, longam, formosam, modestam, sapien-tem, pudicam, blandam⁸³. ¶ Polixenam candidam, altam, formosam, collo longo, oculis ue-nustis, capillis flauis et longis, componi-tis membris, digitis prolixis, cruribus rec-tis, pedibus optimis, que forma sua omnes su-peraret, animo simplici, largam, dapsilem.

<MEISTER: XIII> [chamada da segunda man na marxe: grecibus] Agamenonem albo corpore, magnum, membris ualentibus, facundum, pruden-tem, nobilem, diuitem. <¶> Menelaum me{XXXIII, r-a}diocri statura, ruffum, formosum, acceptum, gratum. ¶ Achillem pectorosum, ore uenusto, membris ualentibus magnis, bene crispatum, clementem, in armis accerrimum, uultu hy-lari, largum, dappsilem, capillo mirreo. ¶ Patroclum pulcro corpore, oculis uiridibus magnis, uerecundum, certum, prudentem, dapsilem. <¶> Aiace Cileum quadratum, ualen-tibus membris, aquilino corpore, iocundum, for-tem. ¶ Aiace Telamonem ualentem, uoce clara, capillis magnis⁸⁴, in hostem atro-cem. ¶ Ulixem formosum, dolosum, ore hy-lari, statu mediocri, eloquentem, sapientem. ¶ Diomedem fortem, quadratum, corpore ho-nesto, vultu austero, in bello acerrimum, clamosum, cerebro calido, impotentem, au-dacem. ¶ Nestorem magnum,

⁷⁸ MEISTER: notam.

⁷⁹ Om. barbatum.

⁸⁰ Om. Troilum – virtutis.

⁸¹ Om. ore.

⁸² MEISTER: suavi.

⁸³ Om. Cassandram – praesciam.

⁸⁴ Om. coma – animo.

naso ad-unco longum, latum maximum⁸⁵, candidum, prudentem consiliarum. ¶ Proresilaum corpore candido, vultu honesto, velocem, confidentem, themerarium. ¶ Ne[*supraposto*: o]ptolomum magnum, uiriosum, stomacosum, blesum, uultu bonum⁸⁶, oculis rotundis, superciliosum. Pale-medem gracilem, longum, panum, animo magnum, blandum. ¶ Palidariam brasum, valentem, superbum, tristem. <¶> Machaonem magnum, fortem⁸⁷, prudentem, patientem, misericordem. ¶ Menonem ruffum, mediocri statura, corpore rotundo, viriosum, pertinacem, crudelem, impatientem. ¶ Briscidam formosam, non alta statura, candidam, capillo flauo et molli, superciliis iunctis, oculis uenustis, corpore equali, blandam, affabilem, uerecundam, animo simplici, piam.

<MEISTER: XIV> Deinde ornati cum classe⁸⁸ Athenas conueniunt: Agamenone ex Mircanis nauibus C, Menelaus ex <S>parte nauibus numero LX, Archelaus et Protenor ex Boecia nauibus L, ¶ Ascolafus et Alaminis ex Cormene nauibus XXX, ¶ Epiropus et Scedius ex Focide nauibus XL, ¶ Aiay Telamonius ex Salamina duxit secum Cene-reum fratrem ¶ Bulaconem Amphirimotum Darium tres CIII⁸⁹ ¶ Pelixenum nauibus XL, ¶ Nestor ex Pilo nauibus LXXX, ¶ Thoas ex Etholia nauibus XL, Vnerius ex Imi nauibus LIII, ¶ Cliax Ualens⁹⁰ ex Locis nauibus XXXVIII, ¶ Anthipus Philipus Elgays ex Calcedone nauibus triginta, ¶ Diomeneus et Merion ex Creta nauibus LXXX, ¶ Vlixes ex Ithaca nauibus LX, Emilius ex Pirgais nauibus X, ¶ Prothosialus et Potarchus ex Filaca nauibus XL, ¶ Podalirus et Machaon Esculapii filius ex Icii nauibus XXXII, Acilles cum Patroclo et Mirmidonibus ex Phytia nauibus L, ¶ Telopolmus ex Redora nauibus X, ¶ Euripilus ex Orcomeno nauibus XXXIII, r-b nauibus XL, ¶ Xontippus et Amphimusacus ex Lide nauibus XI, Polibates et Leoncius ex Lurissa nauibus LX, Dyomedes et Eurialus Stonelis ex Argis nauibus LXXX, Filotectas ex Molibea nauibus VII, ¶ Gimeus ex Capro nauibus XXI, ¶ Prothelius ex Manesia nauibus XL, ¶ Elgapenor ex Archadia nauibus XL, Orenais ex Pilo nauibus XXII⁹¹, Menesteus ex Athenis nauibus L. ¶ Hii sunt duces Grecorum numero XLXVII, qui adduxerunt naues numero MCCII. ¶ <MEISTER: XV> Postquam Athenas conuenerunt, Agamenon duces in concilium [*engadido do escriba: engade a abreviación de con-juocat*],⁹² hortatur ut quam primum suas iniurias deffendant.

⁸⁵ Add. maximum.

⁸⁶ Om. aduncum.

⁸⁷ Om. certum.

⁸⁸ Om. Graeci.

⁸⁹ MEISTER: Thalpium | FAIVRE: Theseum

⁹⁰ MEISTER: Ajax Oileus.

⁹¹ Add. Orenais ex Pilo nauibus XXII.

⁹² Om. conlaudat.

Rogat, si cui *quam* displiceret suadetque, ut, *antequam* profisciscatur, Delphos ad Appollinem consulendum de tota re mittant; ¶ cui omnes assuescunt. Cui rei Achilles preficitur, hinc cum Patroclo profisciscitur.

Priamus interea, ubi audiuit *quod* hostes parati sunt, mittit per totam Frigiam qui finitimos exercitus ducant domitque milites magno animo comparat. ¶ Cum Achilles Delphos uenisset, ad oraculum pergit et ex aditu responderunt Graios uictores, decimoque anno Troiam capturos. ¶ Achilles res diuinas, si-cut imperatum fuerat, fecit. ¶ Eo tempore uenerat Calcas Testore natus diuinus. *Dono pro dona pro fratribus a si[corrección do escriba por riba: pon un punto debaixo do i para eliminalo e engade un u supraposto, suo]o populo missus appollini portabat*⁹³. ¶ Huic ex aditu respondent, *vero* cum Argiuor classes militum contra Troianos profisciscuntur eosque sua intelligencia moueat, ne inde discedant *postquam* Troia capta sit. ¶ Postque in fanum uentum est, inter se Achilles et Calcas responsa contulerunt, gaudentes hospicio amicitiam confirmant, via Athenas profisciscuntur et perueniunt eis. Achilles eadem in consilio reffert, ¶ Argan gaudet, Calcantera secum recipiunt, classem soluunt. ¶ Cum eos tempestas in-retineret, Calcas ex augurio respondit ut *primum* reuertantur et in Aulidem, ut Dyane sacrificent⁹⁴, profisciscuntur. Profecti peruenerunt. ¶ Agamenon Dyanam placat dicit-que suis sociis ut classem soluant, ad Troiam iter faciant. Vtuntur duce Filotecta qui cum Argoinatis ad Troiam iuerat. ¶ Deinde applicant classem ad oppidum quod sub imperio Priami regis esset et illud expugnant, predarique foris profisciscuntur. Veniunt Tenendo, ibique omnes profisc[corrección do escriba: puntos debaixo para eliminalo] occidunt. ¶ Agamenon predam diuisit, concilium conuocat. <MEISTER: XVI> Inde legatos ad Priamum mittit, si uellet Helenam reddere et predam quam Alexander fecerat restituere. Legati eliguntur Dyonides et Ulixes, ¶ hii ad Priamum profisciscuntur. Dum legati mandata parant, Achilles et Thelesus mittuntur ad predam Missam[raspado: no medio da palabra, un i que daría como resultado a palabra Missiam]. {XXXIII, v-a} Ad Teutrantem regem ueniunt predamque faciunt. ¶ Teutras cum exercitu superuenit. Quem Achilles fugato exercitu uulnerat, quem iacentem Telephus clipeo protexit ne ab Achille interficeretur. ¶ Comemoratam hospiciam inter se, gestum tempus quo Thelephus adhuc puer erat, a patre Hercule genitus, a Theutrante rege hospicio receptus est. Diomedem ferunt⁹⁵ cum equis potentibus et feris ab Hercule interfectum Theutranti regnum rictu reddidisse, ob hoc

⁹³ Om. simul – suis.

⁹⁴ Add. ut Dyane sacrificent.

⁹⁵ Om. eo – uenantem.

quod eius fili-um Thelefum suppecias uenisse. Quod cum Teutras intelligeret eodem uulnere mortem effu-gere non posse, regnum suum et Missiam uiuus ei tradidit et eum regem ordinauit. ¶ Tunc re-gem⁹⁶ Theleus magnifice sepeliuit. Suadet ei Achilles ut nouum regnum conser-uet et plus multo eum adiutorium, si comme-atus frumenti tot annis quibus ibi morati fuerunt de eodem regno aduocet⁹⁷, quam si Troiam ierit.⁹⁸ ¶ Achilles cum magno prede commercio ad exercitum Tenendo reuertitur, Agameno-ni rem gestam narrat, Agamenon ap-probat⁹⁹. ¶ <MEISTER: XVII> Interea legati missi ad Priamum uenerunt. Vlixes collaudat Agamenonis uerba reffert, postulat ut helena et preda reddatur satisque regi fiat, ut pa-cifice discedant. ¶ Priamus iniurias Argonautarum commemorat, patris interitum, Troie expugnate et Esione porotis¹⁰⁰ serui-tutem, ¶ denique Anthenorem legatum cum miserit, quam contumeliose ab eis tractatus sit, pacem repudiat, bellum indicit, Greco-rum legatos de finibus repelli iubet. Legati in castra Tenendo reuertuntur renun-ciantes responsum. Res consulta geritur.

<MEISTER: XVIII> Aderant yson¹⁰¹ ad auxiliandum Priamo¹⁰² ducatores ¶ hii cum exercitibus suis, quorum nomina et prouincias insinuandas, est ne-cessarium, duximus: De Celia Pandarus Lupon Andrastus, de Colosonia Misius Erinx Anfimacus Nesteus, de Licia Sarpedon Glaucus, de Eliconia Eufremus, de Larisa Inpetus et Diposus, de Axonia Remis, de Tracia Deleus Calcorius, de Peonia Peremo-sus Toropeus, ¶ de Frigia Ascanius Xan-tippus Merceres, de Boecia Sanias Assi-maus et Phoranus, de Bocrino Epistro-pilus et Boecius¹⁰³, de Paflagonia Philen-nes, de Ethiopia Perses et Meonion, de Tra-sia Estus et Audilogus, de Agrestia Adra-stus et Amphius, de Aconia Epistrophus.

Hiis ductoribus et exercitibus quem inparent prefecit Priamus principem et ductorem Hectorem Deiphebum Alexandrum Ene-am Troylum Menonem.

Dum Agamenon consulit de tota re, ex Theunta Mampli filius aduenit scilicet palamedes cum nauibus XXX. Ille ex-cusauit se morbo affectum Athenas ue-nire non posse quo aduenerit cum primum potuerit, gracias agunt rogantque in consilio {XXXIII, v-b} esse. <MEISTER: XIX> Deinde cum Arguis non constaret ex-eundi ad Troiam obatus

⁹⁶ *Om.* Teuthrantem.

⁹⁷ *Add.* tot annis – aduocet.

⁹⁸ *Om.* itaque – remanet.

⁹⁹ *Om.* conlaudat.

¹⁰⁰ MEISTER: sororis.

¹⁰¹ MEISTER: uero.

¹⁰² *Om.* aduersus Grecos.

¹⁰³ *Add.* Xantippus – Boecius.

uocata an inter-diu fieret, ¶ Palamedes suadet rem reddita luce ad Troiam egressionem fieri oportet et manu hostium deduci. Itaque omnes ei asserunt. Consulto Agamenone pre-ficiunt. Legatos ad Missiam ceterisque locis mittunt ut exercitui commeatus suppor-tandos curent, Hesidam Demorante et Anito. Deinde ad concionem exercitum conuocat, collaudat, imperat, hortatur, monet di-ligenter ut dictum obaudientes essent. Sic ergo dicto naues soluunt, tota classis in latitudinem accedit ad Troiam. Licto-ra Troiani fortiter deffendunt.

Prothosilaus interea excussionem facit, fugat, cedit. ¶ Cui Hector ob-uiam uenit et eum interfecit ceterosque pertur-bauit. Vnde Hector recedebat in troiam, fu-gabatur. ¶ Postquam magna cedes utrinque facta est, aduenit Achilles. Sed totum exercitum in fugam verti, redigit in Troiam. ¶ Nox prelium perimit. ¶ Agamenon interea exercitum e-ducit, castra facit. ¶ Postera die Hector exercitum ex urbe educit et instruit. ¶ Aga-menon contra magno clamore occurrit. Pre-lium acre et iracundum fit, fortissimus quoque in primis cedit. Hector Patroclum occidit et eum spoliare parat. Merion eum ex acie, ne expoliaretur, eripuit. Hector Merio-nem persequitur et eum occidit. Quem cum similiter spoliaret, aduenit suppecias Menostenus, Hectori femur sauciat, saucius quoque multa milia cedit et perseuerasset Achiuos in fugam mittere, nisi obuius illi Aiax uenisset[corrección do escriba: puntos debaixo da palabra para eliminála] Thelamonius fuisset. Cum quo cum congrediretur, cognouit eum esse de sanguine suo, erat enim de Essiona sorore Priami natus. ¶ Quo pacto Hector ignem a naualibus remoueri iusit et uterque se inuicem rema-nauerunt et amici discesserunt.

<MEISTER: XX> Postera die Graiugene inducias petunt. ¶ Achilles Patroclum plan-git, Graiugenes suis. Agamenon Pro-thesilaum magnifico funere offert ce-terosque sepeliendos curat. ¶ Achilles Pa-troclo ludes funebres facit. Dum indu-cie sunt, ¶ Palamedes non cessat sedi-conem facere: indignum regem Agamenonem esse, qui exercitui imperet, et indoctum¹⁰⁴. Primo suam excussionem castrum inuicem uigiliarum circuiconem signi daconem librarum ponderum diuerssi-onem exercitusque instructionem. Hec cum a se acta fuissent, non equum esset, ut cum a paucis Agamenoni impium datum esset, eum omnibus qui postea conuenissent imperare, maxime cum omnes ingenium artemque expectassent in suis generalibus.

¹⁰⁴ Add. et indoctum | om. ipse – ostendit.

Dum Achiui inter se de imperio *certant* vicissim, *prelium* post biennium reppetitum est. ¶ Agamenon Achilles Diomedes Menelaus exercitum educunt. *Contra* Hector Troilus Eneas occurrunt. Fit magna cedes, ex utraque parte fortissimi cadunt: Hector Boetem Archiletem Protenorem duces occidit. Nox *prelium* dirimit. ¶ Agamenon noctu in *concilium* omnes conuocat, suadet, ortatur ita omnes in aciem procedant et maxime Hectorem persequantur, quia de eis fortissimos duces [engadido do escriba na marxe: aliquos] occidit. <MEISTER: XXI> Mane facto Hector Eneas Alexander exercitum educunt. Omnes Achiui prodeunt. Fit magna cedes. Multa milia corpore inuicem Orco dimittuntur. Menelaus Alexandrum persequi cepit, quem respiciens Alexander Menelae femur sagitta transfigit. Ille dolore commotus pariter cum Aiace Caleo non cessat eum persequi. ¶ Quos ut uidit Hector instanter fratrem suum persequi, supecias ei cum Enea uenit. Quem Eneas clipeo protexit et secum de prelio ad ciuitatem duxit. [tachado polo escriba: Nos] Nox *prelium* dirimit¹⁰⁵.

<MEISTER: XXII> Postera die Agamenon exercitum et omnes duces in pugnam prodire coegit. *Contra* in Troianis. Fit magna cedes, acriori utrimque pugnatur, multa milia hinc et inde ceduntur nec differebatur pugna ut continuis LXXX diebus pugatum sit. ¶ Agamenon ut uidit cotidie multa milia cadere nec sufficere mortuos sine intermissione funerari, misit legatos Vlixem Diomedem ad Priamum ut inducias in triennium peterent, ut suos funerare possent et vulneratos curare et naues refficere et exercitum reparare comeatusque parare. Vlixes et Dyomedes noctu legati uadunt. Occurrit illis ex Troianis Dolo. Qui cum interrogarent, quid armati noctu ad opidum uenissent, dixerunt se ab Agamene legatos ad Priamum esse. Quos ut uidit Priamus uenisse et desiderium suum exposuisse, omnes duces in *concilium* uocat, quibus reffert legatos ab Agamene uenisse et inducias per triennium petere. ¶ Hectori suspensum uidetur quod longum tempus postulassent. ¶ Priamus imperat dicere quid cuilibet uideatur. Omnibus placitum est inducias triennium dari. ¶ Inter-ea Troiani menia refficiunt suosque¹⁰⁶ funerant cum ingenti honore. <¶> <MEISTER: XXIII> Tempus pugne superuenit post triennium. ¶ Hector Troilus exercitum educunt cum Enea et Menone¹⁰⁷. *Contra* Agamenon Menelaus Achilles et Dyomedes concurrunt. Fit magna cedes. ¶ Hector in prima acie duces ualidissimos interfecit, Philippum et Antippum et Merionem, Achilles Lichaonem Euphorilumque occidit, et ex plebe multa milia hominum ex utraque parte cadunt. ¶ Pugna-

¹⁰⁵ Om. Achilles – superventurum.

¹⁰⁶ Om. saucios curant mortuos.

¹⁰⁷ Add. cum Enea et Menone.

tur acriter *continuis diebus XXX*. Priamus ut uidit multa milia hominum de suo exercitu cecidisse, mittit legatos ad Agamenonem ut inducias peterent mensibus sex. Ex concilii sententia Agamenon concedit inducias.

Tempus pugne superuenit. Acriter per duodecim dies pugnatur. Multi duces fortissimi hinc *et inde* cadunt, plures uulnerantur *et plurimi* in curacione moriuntur. ¶ Agamenon mittit ad Priamum legatos *et XXX dierum* inducias postulat ut mortuos suos funerare possit. Priamus concessit.

<MEISTER: XXIV> At ubi tempus pugne superuenit, Andromacha uxor Hectoris in sompnis uidit ne Hector in pugnam procederet, *et cum* ei uisum refferret, Hector muliebria uerba abiecit. ¶ Andromacha mesta misit ad Priamum ut illi prohibeat, ne illa die pugnet. <¶> Priamus Helenum Alexandrum Troilum Eneam *et Menonem* arcisiri iubet ut in pugnam prodirent. Hector ut ista cognouit, multum increpans Andromacham ut proferret arma poposcit *nec retineri* ullo modo potuit. ¶ Mesta Andromacha submissis capillis Astianante filium procendens ante Hectorem, eum reuocare non potuit. ¶ Tunc planctu femineo opidum excitat, ad Priamum in regiam currit, refert quod in sompnis uiderat *et Hectorem* in pugnam uelle prodire, nec posse ad genua filio suo reuocari. Priamus omnes in pugnam prodire iussit, Hectorem retinuit. ¶ Agamenon Dyomedes Achilles Liax Oileus ut uiderunt Hectorem non prodisse, acriter pugnauerunt multosque duces Troianorum interfecerunt. Hector ut audiuit tumultum in bello *et seue* Troianos laborare, prosiliuit in bellum. Statimque Dyomeneum obtruncat, Ypidum sauciat, Leunteum occidit, Steneler femur iaculo figit. Quem ut respexit Achilles *et tot acerrimos* duces ab eo interfectos, animum illuc dirigebat ut illi obuius fieret. Ut Achilli in mente erat nisi ut Hectorem interficeret. ¶ Considerabat enim Achilles quia nisi Hectorem de Grecorum numero [engadido da terceira man na marxe: estraeret] plures eius de extra perirent. Multa milia hominum interea trucidantur¹⁰⁸. Fit acre prelium. Hector duces Polibetem occidit fortissimum *et cum* eum spoliare cepisset, Achilles superuenit. Fit pugna maior, clamor ex opido *et a toto* surgit exercitu. ¶ Hector Achilli femur sauciat. Ille dolore commotus magis eum persequi cepit, *nec destitit usque dum* occidit. ¶ Quo interempto Troianos in fugam uertit *et maxima* cede eos usque ad portam fudit, ¶ cui

¹⁰⁸ Add. multa – trucidantur.

Tun-uens fortissimo resistit *et acriter* inter se *certauerunt*, ¶ *lesus uterque* discessit. Nox *prelium* dirimit. <¶> Achilles saucius re-dit. Noctu Troiani Hectorem lamen-tantur¹⁰⁹.

<MEISTER: XXV> Postea Menno Troianos educit *contra* *Grecorum exercitum*. <¶> Agamenon instruit¹¹⁰. {XXXIV, v-a} Agamenon exercitum consulit suadetque inducias trium mensium postulari ut suos sepelire possit. ¶ Legati Troiam profisciscuntur, venientes desiderium persecuti sunt, dum duorum mensium inducias accipiunt. ¶ Priamus autem ponctam [*corrección da segunda man na marxe: elimina a palabra precedente poñéndolle puntos debaixo e engade postquam*]¹¹¹ Hectorem suo more sepeliuit magnifice, cui ludos funebres facit. Dum inducie sunt, ¶ Palamedes interim non cessat de imperio conqueri. ¶ Itaque Agamenon sediconi concessit et dixit se de hac re laturum, ut quem uellent imperatorem facerent. ¶ Postera die populum ad concionem uocat, negat se unquam cupidum imperii fuisse, animo se equo recipere si cui uellent dare ac se libenter cedere, satis sibi esse, dum hostes ulciscantur *et parui facere cuius id opere fiat*. Se tamen regnum Miscenis habere. Iubet <dicere> si cuiquam displiceat. ¶ Palamedes procedit, suum ingenium ostendit. Itaque Argui tradunt ei imperium. ¶ Palamedes Arguus agit gracias, imperium accipit, administrat. ¶ Achilles uituperat imperii commutationem. ¶ <MEISTER: XXVI> Interea inducie exeunt. Palamedes ornatum paratumque exercitum educit, instruit, hortatur. ¶ Contra idem facit Deiphebus. Pugnatur acriter a Troianis. ¶ Sarpedon Licius impressionem facit in Argiuis, cedit, prosternit multis. Obuius fuit Neep-tolomus Rodius *sed* diu stando ac pugnando male uulneratus cadit. Suscedit Perses Ameste filius, *prelium* instruit diuque cum Sarpedone connus¹¹² pugnando occiditur. Sarpedon quoque male uulneratus de prelio rediit. Itaque per aliquos dies prelia fiunt, v-trinque ductores occiduntur *sed* plurimi de parte Priami. ¶ Troiani mittunt legatos, postulant inducias ut mortuos sepe-liant, saucios curent¹¹³. Fide igitur facta ultra citra in opidum Argiuorum commeant. ¶ Palamedes Agamenonem legatum mittit ad Thesidam, *et* Ad-thamantem¹¹⁴ *et* Demofontem, quos legatos Agamenon prefecerat, ut commeatus comparetur *et* frumento [*corrección do escriba: punto debaixo do o para eliminalo*]um de Missia a Thelopho acceptum sub roponem¹¹⁵. Ut eo venerunt, sedicones Palamedis

¹⁰⁹ Om. Graugene suos.

¹¹⁰ Add. Agamenon instruit.

¹¹¹ MEISTER: ante portas] ante portam G.

¹¹² MEISTER: comminus.

¹¹³ Om. Palamedes – curant.

¹¹⁴ MEISTER: Acamantem.

¹¹⁵ MEISTER: subportarent.

narrant. Ille molestus fuit, Agamenon dicit se moleste non ferre, suaque uoluntate id factum esse. ¶ Interea Palamedes naues comparandas iurat, castra munit, turri-busque circumdat. ¶ Troiani exercitum exercent, murum diligenter reserant [*corrección do escriba: puntos debaixo da palabra precedente para eliminála*] reficiunt, fossas et vallum diligenter aditum, ceteraque componunt. ¶ <MEISTER: XXVII> Postquam anni dies uenit, quo Hector sepultus est, Priamus et Ecuba et Polixena ceteri-que Troiani ad sepulcrum eius profecti sunt. Quibus obuius fuit Achilles: Polixenam contemplatur, figit animum, uehemen-ter eam amore [*corrección do escriba: pon un a enriba do o, é amare non amore*] capit [*corrección do escriba: pon un e enriba do a, cambio de capit por cepit*]. ¶ Tunc amore im{XXXIV, v-b}pulsus odiosam uitam in amore consumere cepit, et egre ferebat imperium ademp-tum Agamenoni sibi-que Palamedem prepo-situm. ¶ Cogente amore Frigio seruo fide-lissimo dat mandata ferenda ad Ecubam et ab ea vxorem sibi poscit. Hoc si faciat fidem, se cum suis Mirmidonibus domum rediturum, quod cum ipse fecerit, ceteros ductores idem facturos. ¶ Seruus profisciscitur ad Ecubam uenit, mandata dicit. ¶ Hecuba re-spondit uelle se, si uiro suo placeat. Dum ipsa eum priamo agat, seruus reuerti iube-tur.¹¹⁶ ¶ Ecuba cum Priamo de condicone Achil-lis colloquitur. ¶ Priamus respondit fie-ri non posse, enim quod eum indignum afi-nitate existimet, sed si ei dederit et ille disscesserit, ceteros non disscessuros et iniquum esse hosti filiam suam coniungere. Quapropter si id fieri uellet, ut pax perpetua fiat et [*chamada na marxe: numeral 15, non sei a onde remite*] exercitus discedat, federis iura senciantur. Si idem factum sit, se ei filiam libenter daturum. ¶ Itaque cum seruus missus esset ab Achil-le ad Ecubam, eadem Ecuba que cum Priamo e-gerat seruo dicit. Seruus Achilli nunciat. ¶ Achilles uulgo queritur, unius mulieris causa totam Greciam et Europam aduo-catam esse tanto tempore, tot milia ho-minum perisse, tanta pericula incurrere¹¹⁷, libertatem in ancipiti esse, vnde bonum esset pacem fieri, exercitum recedere.

<MEISTER: XXVIII> Annus circumactus est¹¹⁸. Palamedes occasionem iratus impressionem facit in Deiphebum et eum obtruncat. Prelium aere insurgit, fuga fit¹¹⁹, ab utraque parte multa milia hominum cadunt. ¶ Palamedes prima acie uersatur hortaturque suos in prelium forte gerant. Contra eum Sarpe-don Licius occurrit eumque Palamedes in-terfecit. Eoque interfecto letus in acie uersa-tur. ¶ Cui exultanti et glorianti Alexan-

¹¹⁶ Om. servus Achilli – reuertitur.

¹¹⁷ Add. tanta pericula incurrere.

¹¹⁸ Om. Palamedes – non prodit.

¹¹⁹ MEISTER: acriter ab utrisque pugnatur

der Paris sagitta collum tran<s>figit et Figes¹²⁰ eum animaduertunt, tela concidunt atque ita Palamedes occiditur. ¶ Rege occiso Argiui cedunt; Troiani persecuntur, castra obpugnant, naues incendunt. In hostes impressionem faciunt, turpiter Argiui terga uertunt¹²¹ in castra confugiunt. Achiilli nunciatur, dissimulat. ¶ Ajax Thelamonius fortissime deffendit. Nox prelium dirimit. Argiui in castris Palamedis scientiam equitatem clemenciam bonitatem lamentantur. ¶ Troiani Deiphebum et Sarpedonem defflent. ¶ <MEISTER: XXIX> Nestor qui maior natus erat noctu duces in concilium conuocat, suadet, hortatur ut imperatorem preficiant et si eis uideatur cum discordia minima eundem Agamenonem non fieri posse. Item commemorat quandum is summus imperator esset, facta sunt qualiter res prospere et satis felicem fuisse exercitum. Si cui quid aliud uideatur dicere suadet. Omnes assentiunt, Agamenonem summum imperatorem preficiunt¹²².

Postera die Troiani exercitum educunt contra Agamenonem. Fit magna cedes, utrinque exercitus inter se pugnant, prelium acre fit. Multos duces Argiuorum Troilus occidit. Pugnatur continuis diebus septem. Agamenon inducias petit in duos menses. ¶ Palamedem magnifico funere effert ceterosque multos¹²³ ac duces utrique sepeliendos curant. <MEISTER: XXX> Agamenon dum inducie sunt mittit ad Achillem Vlixem Nestorem Dyomedem ut rogant illum in bellum. Non prodire quia¹²⁴ promiserat Ecube dicere¹²⁵ se minis pugnaturum eo quod Polixenam multum amabat. Cepit eos male accipere qui ad se uenerunt, dicens perpetuam pacem fieri oportere, tanta pericula unius mulieris fieri causa, libertatem periclitari tanto tempore diffidam¹²⁶. Pacem expostulat, pugne renunciat. Agamenoni renunciaturum [corrección do escriba: primeiro escribiu renunciaturum, depois puxo dous puntos debaixo do u final para eliminalo, finalmente pon a abreviatura de ur. O resultado final é renunciatur] quod cum Achille actum sit¹²⁷. ¶ Agamenon omnes duces in concilium uocat, exercitum consulit quid fieri debeat, imperat dicere quod cui uideatur. Menelaus hortari incepit fratrem suum ut exercitus in pugnam prodeat, nec deberi terri si Achilles se excusauerit, sed tamen persuaserit ei ut prodeat in bellum, nec tamen uereri si noluerit. Comme[engadido do escriba: mo supraposto]rare

¹²⁰ MEISTER: Phryges.

¹²¹ Add. turpiter – vertunt.

¹²² Om. postera die – fugat. Engádeo no final do capítulo XXX.

¹²³ MEISTER: milites.

¹²⁴ MEISTER: rogent eum in bellum prodire. Abnegat Achilles maestas, quod...

¹²⁵ Add. dicere.

¹²⁶ MEISTER: desidere.

¹²⁷ Om. illum pertinaciter negare.

cepit Troia-nos *non habere tam fortem uirum quam* Hector fuit. Dyomedes *et* Ulixes Menelao resistentes¹²⁸ *dicere ceperunt Troilum non minus quam* Hectorem virum fortissimum esse, sicque Menelao resistentes bellum geri prohibebant. Calcas ex augurio debere pugnare *nec uereri dummodo* fiant Troiani superiores.

Postera die Troiani ex opido leti in aciem prodeunt. Agamenon contra exercitum ducit. Prelio *commissv vterque exercitus fugatur postquam* maior pars diei transiit procedit in Priamo¹²⁹ Troilus cedit, deua-stat, Arguios in castra fugat¹³⁰. <MEISTER: XXXI> Tempus pugne superuenit. Menelaus Agamenon Dyomedes Ajax exercitum educunt *contra* Troianos. Fit magna cedes, pugnatur acriter, *vterque exercitus inter se* seuit. Troylus Menela-um sauciat, multos interficit, arguios in castra fugat. ¹³¹*Prelum* dirimit.

Postera die Troilus *et* Alexander exer-citum educunt, *contra* quos omnes Argiui prodeunt, *vtrinqve* pugnatur. Troylus Dy-omedem sauciat *et* Agamenonem ipsum *similiter* sauciat, impressionem facit, arguios cedit. Per aliquot dies pugnatur acriter, multa milia hominum ex utraque parte trucidan-tur. ¶ Agamenon ut uidit maiorem partem {XXXV, r-b} exercitus se amittere cotidie neque sufficere posse, mittit inducias petere in menses sex. ¶ Priamus concilium conuocat, indicat Argi-uorum legaconem. Troilus negat debere dari tam longo tempore inducias, *sed* potius im-pressionem fieri, naues incendi. Priamus dicere imperat quod cui uideatur. Omnibus placitum est debere fieri quod Argiui petunt. ¶ Pri-amus inducias facit in menses sex. Aga-menon suos sepeliendos effert, Dyome-dem *et* Menelaum saucios curat. ¶ Troiani *eque* sepeliunt suos. Dum inducie sunt, Aga-menon ex concilii sententia ad Achillem cum Ne-store¹³² profiscitur ut rogaret eum in bellum prodire. Achilles tristis negare cepit se proditurum, *sed* pacem fieri oporteret. ¶ Con-queritur *eciam* quod Agamenoni nichil negare possit, tamen cum tempus pugne superuenisset, se milites suos missurum, ipsum excusa-tum habeat. Rogat eo quod proposuit se a pugna abstinere¹³³. <¶> Agamenon ei gracias egit.

<MEISTER: XXXII> Tempus pugne superuenit. Troiani exer-citum educunt. Contra Argiui prodeunt. Achilles Mirmidonas instruit, ad Aga-menonem paratos mittit.

¹²⁸ Add. Menelao resistentes.

¹²⁹ MEISTER: primo.

¹³⁰ Add. postera die – fugat. Vid. nota 122 (cap. XXIX).

¹³¹ Om. nox.

¹³² Add. cum Nestore.

¹³³ Add. rogat – abstinere.

Fit pugna¹³⁴, pu-gnatur acriter. ¶ Troilus in prima acie Argiuos cedit, Mirmidones persequitur, impressionem facit, in castra multos occi-dit, plurimus sauciat. Ajax Thelamo-nius obstitit. Troiani uictores in oppi-dum reuertuntur.

Postera die Agamenon exercitum educit. Omnes duces Mirmidones prodeunt et contra Troiani leti in aciem prodeunt. Prelio commisso uterque exercitus inter se dimicant, acriter per aliquot dies pugnatur, multa mi-lia hominum ex utraque parte cadunt. ¶ Troilus Mirmidonas persequitur, sternit ac fugat. Agamenon ut uidit multos de sua parte occisos, inducias que ut¹³⁵ in diebus XXX¹³⁶ ut suos funerare possit. ¶ Priamus induci-as facit, suos quisque sepeliendos curat.

<MEISTER: XXXIII> Tempus pugne superuenit. Troiani exer-citum ducunt. Contra Agamenon duces in pugnam cogit. Prelio commis-so fit magna cedes, acriter pugnatur. Postquam primum diei tempus transiit, prodit in primo Troilus, cedit, sternit, Argiui cum clamore fugam feceruunt. Achilles ut audit Troilum iracundie seuire et insulta-re Argiuis simulque sine intermissione prosternere Argiuos, prosiliuit in bellum. Eum continuo Troilus excipit et sauciat. A-chilles de prelio saucius redit. Pugnatur continuis diebus septem. Die septimo dum uterque exercitus prelio inter se frageren-tur [corrección do escriba: puntos debaixo da palabra para eliminála] comisso frangeretur, Achilles, qui aliquot diebus quia uexatus erat in pugnam {XXXV, v-a} non prodierat, Mirmidones instruit, hortatur, alloquitur ut fortiter in Troilum impressionem facerent. ¶ Postquam maior pars diei transsiit, prodit Troilus in aciem letus. Argiui magno clamore dum fu-gam faciunt, Mirmidones venerunt, exerci-tum retinuerunt¹³⁷, impressionem in Troilum faci-unt, de quorum numero multi a Troilo occidun-tur. Dum acriter pugnatur, equus uul-neratus corruit, <¶> Troilum implacitum fa-ciunt. Eum Achilles cito adueniens occi-dit, et ex prelio trahere cepit et eum subtraxisset nisi Menno superuenisset suppecias. Aduen-ens enim Menno et Troili corpus eripu-it, et Achillem uulnere sauciat. ¶ Achilles de prelio rediit saucius. Menno insequitur et cum multis impressionem facit, ut respe-xit eum Achilles uiditque instare et leta-ri restitit.

¹³⁴ Om. maior.

¹³⁵ Add. que ut.

¹³⁶ Om. petit.

¹³⁷ Add. exercitum retinuerunt.

Curato itaque uulnere post aliquamtulum temporis¹³⁸ preliatus Achilles¹³⁹ Menonem multis plagis occidit et ipse uuln-eratus ab eo bis¹⁴⁰ de prelio recessit. <¶> Postquam Persarum dux occisus est et Troianorum exercitus fusus est¹⁴¹, reliqui in oppidum confugerunt por-tasque clausurunt. Nox prelium dirimit.

Postera die a Priamo legati ad Aga-menonem missi sunt ut inducias facerent. Agamenon ex concilii sententia in dies XXV inducias facit. <¶> Priamus Troilum et Menonem magnifico funere cete-rosque milites eferri facit¹⁴². ¶ <MEISTER: XXXIV> Ecuba mesta, quod duo filii eius fortissimi Hector et Troilus ab Achille interfecti es-sent, <¶> consilium muliebre iniit et te-merarium dolorem suum ulsciscendum. Alexan-drum filium suum accersit, orat, ortatur ut ut ipse fratres suos ulsciscatur, insidi-as Achilli faciat et eum non premeditatum occidat, quoniam ad se miserit et rogauerit ut sibi Polixenam in matrimonio daret, se ad eum missuram Priami uerba testatur ut¹⁴³ pa-cem fedusque inter se firmet, constituent in fano Appollinis aram ante portam. Eo Achillem [raspado: -s, eliminado posto que debía ser un acusativo] venturum, speret ibique sibi in-sidias collocet, satis esse uite sue si eum occideret. ¶ Quia themerarius Alexander erat cito promissit se facturum. Noctu de exercitu fortissimi ducuntur et in fano Appollinis collocantur signumque ac-cipiunt. ¶ Ecuba ab Achillem cum Priami uer-bis¹⁴⁴ sicuti predixerat, nuncium mittit qui ea que de sponsaliis sunt dicat¹⁴⁵. Achil-les letus Polixenam amans postera die ad fanum se venturum constituit. Interea Achil{XXXV, v-b}les sequenti die cum Antilico Nestoris filio ad constitutum locum uenit simulque ut intro¹⁴⁶ in fanum Appollinis intrauit, vndique Tro-iani ex insidiis concurrunt, tela iaciunt eos, Paris ortatur. [raspado] ¶ Achilles cum Antilico brachio sinistro clamide inuoluto dex-traensem tenentes faciunt impetum, A-chilles multos vicit. <¶> Alexander Anti-licum et Achillem multis plagis confodit. Ita Achilles animam ex insidiis nequaquam for-titer faciens amisit. ¶ Quem Alexander auferri¹⁴⁷ et uolucris proici iubet. Id ne faciant Helenus multa commemorans prohibet. <¶> Tunc eos de fano eici iubet et suis tradi, Achillem et Antilicum sui in castra ferunt. ¶ Agamenon Achillem magnifico funere effert

¹³⁸ MEISTER: aliquamdiu.

¹³⁹ Add. Achilles.

¹⁴⁰ Add. bis.

¹⁴¹ Add. et Troianorum – est.

¹⁴² MEISTER: ceterosque milites utrique sepeliendos curant.

¹⁴³ Add. testatur ut.

¹⁴⁴ Add. cum Priami verbis.

¹⁴⁵ Add. qui ea – dicat.

¹⁴⁶ Add. ut intro.

¹⁴⁷ MEISTER: feris.

et ut ei sepul-crum faciat a Priamo petit¹⁴⁸ ibique ludos funebres facit. ¶ <MEISTER: XXXV> Deinde *concilium conuo-cat*, Arguios alloquitur. Placet omnibus ut quo opus factum sit dii *consultantur*, mittunt continuo qui *consules habeant*¹⁴⁹, a quibus responsum accipiant *pro Achil-lis progenie finem negotio dari*. <¶> Cum hec nuncii retulissent Liax ait: ¶ cum Achillis filius supersit Neophtholomus supersit, neminem equum est super Mirmido-nes principatum tenere [*corrección do escriba: puntos debaixo desta palabra para eliminala*] gerere, eumque ad exer-citum arccersiri oportet ut patrem suum vlsciscatur, <¶> tandem rei terminus detur. Et hinc profisciscitur ad Licomedem auum eius, imperat ut nepotem suum mi-ttat¹⁵⁰.

Postquam inducie exierunt, Aga-menon exercitum educit, instruit, hortatur. ¶ Contra Troiani ex urbe *pro-deunt plurium comitatu*¹⁵¹. ¶ In *prima acie nu-dus Ajax uersatur*. Clamore orto magno multi de *utraque parte perierunt fessi acriter pugnando*. ¶ Alexander arcum tendit, multos interficit, Aiaci latus nu-dum figit. ¶ Ajax saucius per hostes *acri-ter persequitur* [*corrección do escriba: puntos debaixo do final desta palabra, -tur, para eliminalo, así queda só o infinitivo persequi*] Alexandrum cepit, nec destitit nisi prosterneret. ¶ Ajax fessus uulnere insta [*corrección do escriba: puntos debaixo da secuencia –sta para eliminala e quedar in*] castra reuertitur, sagit-ta exempta statim moritur. Alexan-dri corpus ad urbem reffertur. ¶ Alexan-dro occiso¹⁵² Dyomedes magno animo impressionem facit in hostes. Friges [*raspado*] fes-si confugiunt in urbem, quos dyomedes usque in vrbem persequitur. ¶ Agamenon circa opidum exercitum ducit et tota no-cte circa murum sedit, et curat ut alter-nis uicibus uigilias agant. ¶ Postera die Priamus in oppido Alexandrum sepe{XXXVI, r-a}lit, quem magno ululatu Helena secuta est, quoniam ab eo satis honorifice sit tracta-ta. Quam Priamus et Ecuba ut filiam aspexerunt et diligenter curauerunt, quod numquam despexis-set Troiam Arguios non desiderauit¹⁵³. ¶ <MEISTER: XXXVI> Postera die Agamenon cepit exercitum ante portam instruere et Dardanos in *prelium ir-ritare*. ¶ Priamus subsistit, urbem munit et quiescit usque dum Pentesilia¹⁵⁴ superuenit¹⁵⁵. Exerci-tum contra Arguios¹⁵⁶ educit. Fit *prelium ingens, per*

¹⁴⁸ Om. inducias.

¹⁴⁹ Add. qui consules habeant.

¹⁵⁰ Om. quod Argivis – concedit.

¹⁵¹ MEISTER: prelium committitur.

¹⁵² Add. Alexandro occiso.

¹⁵³ MEISTER: quod numquam Troianos despexisset Argivos-que non desiderasset.

¹⁵⁴ Om. cum Amazonibus.

¹⁵⁵ Om. Penthesilea postea supervenit.

¹⁵⁶ MEISTER: Agamemnonem.

aliquot dies diu pugnatur¹⁵⁷, in castra opprimuntur. ¶ Cui Dyomedes uix obstitit, alioquin castra uastasset *et* naues incendisset, Argiuorum exercitum uniuersum obtruncasset. Prelio paracto Agame-non suos in castris retinet. Interim Pen-tesilea prodit¹⁵⁸ usque dum aduenit Me-nelaus cum Neophtholomo ¶ Neopto-lomus ut aduenit patris sui arma acce-pit, lamentatur clamore magno circa patris tumulum. ¶ Penteseilea ex consuetu-dine aciem instruit proditque in¹⁵⁹ castra Argiuo-rum prodit. <¶> Neophtholomus Mirmidas¹⁶⁰ contra¹⁶¹ educit, Agamenon exercitum instruit, ambo acriter concurrunt¹⁶². Neophtholomus stragem facit. Penteseilea occurrit forti-ter, cominus stetit *et per* aliquot dies ambo acriter pugnaverunt, multos occiderunt. <¶> Penteseilea Neophtholomum sauciat. Ille dolore accepto Amasonum ductricem Penteseileam obtruncat. Et hoc facto totum exercitum Troianorum in fugam uertit, in or-bem¹⁶³ uicti uix confugiunt, Argiui cum exer-citu murum circundant ut foras Tro-iani exire non possint.

<MEISTER: XXXVII> Hoc postquam Troiani uiderunt, Antenor Polidamas Eneas ad Priamum ue-nerunt *et* agunt cum eo ut consilium cogat de fortunis, quid faciendum sit deliberet. ¶ Priamus eos conuocat *et* illi postulauerunt sibi lo-quendi facultatem dari, iubet eos dicere quod desiderant. Antenor comemorat prin-cipes deffensores quod troie Hectorem ceteros-que natos eius cum aduenis ductoribus in-terfectos esse, Argiuos restare fortissi-mos Agamenonem Menelaum Neop-tolomum non minus fortem quam pater eius fuerat. Diomedem Ainacem Cileum ceteros-que duces summoque prudentie¹⁶⁴ Nestorem *et* Vlixem, contra Troianos clausos metuque con-tritos esse. Suadet potius ut Helena hiis *et que* Alexander abstulit reddantur *et* fiat pax. ¶ Postquam multa uerba fecerunt de pace con-cilianda, surgit Anficus filius Priami for-tissimus adolescens malis uerbis adorsus est, anthenorem *et* eos per vnam conseusserant increpare eos cepit factaque eorum, *et* sua-dere potius¹⁶⁵ exercitum irrupconem in castra fa-cere, usque dum vincant aut uicti pro patria {XXXVI, r-b} acumbant. ¶ Postquam is finem fecit, Eneas exur-git lenibus mitibusque uerbis Anfimacum refutat¹⁶⁶, pacem petendam ab Argiuis ma-gno

¹⁵⁷ Om. Argivi fugantur.

¹⁵⁸ Om. argivos devastat – non prodit.

¹⁵⁹ MEISTER: usque ad.

¹⁶⁰ MEISTER: Myrmidonum princeps.

¹⁶¹ Om. aciem.

¹⁶² Add. ambo acriter concurrunt.

¹⁶³ MEISTER: urbem.

¹⁶⁴ MEISTER: conplures summaeque prudentiae.

¹⁶⁵ Om. educendum.

¹⁶⁶ MEISTER: repugnat.

opere suadet¹⁶⁷. ¶ <MEISTER: XXXVIII> Postquam finis dicendi factus est, Priamus magno animo¹⁶⁸ ingerit mul-ta mala Atenori et Enee, dicens eos du-ctores appetendi belli fuisse et in Greciam legatos mittendi¹⁶⁹, ¶ cumque ipse legatus redierit et nunciauerit se contumeliose trat-tatum esse, et suaserit bellandum esse. ¶ Deinde Eneam qui cum alexandro helenam predam rapuerat, ¶ quapropter sibi certum esse pacem non fieri. Imperatque ut omnes parati sint, cum signum dederit, portis irrupconem faciant aut vincere aut mori sibi certum esse. <¶> Hec postquam multis uerbis dixit hortatusque est, concilium dimittit, Anfimacum secum in regiam ducit dicitque ueri se eos qui pacem sua-serant, ne opidum perdant. Habere de plebe mul-tos qui vna sennatur, opus eos interfici esse. Si id factum sit, sese¹⁷⁰ patriam deffensurum in Argiuos superaturum. Simulque rogat ut sibi fidelis et obediens paratusque et arma-tus sit, idque suspecconem fieri posse. ¶ Postera die in arcem ita uti assolet dixit se rem diuinam facturum, eosque ad conam¹⁷¹ vocaturum, ¶ tunc Anfimacus cum armatis irrup-cionem facit eosque interimit. Anfimacus consilium eius comprobat seque hec facturum promisit. Atque ita ab eo discessit. ¶ <MEISTER: XXXIX> Eadem die conuenerunt clam Antenor [tachado: Palame-des] Polidamas Ytalon Anfidames Dolo, ducit¹⁷² se mirari regis pertinencine[corrección do escriba: puntos debaixo de -cine para eliminalo]-ciam, qui clausus cum patria et comitibus pe-rire mallet quam pacem facere. ¶ Antenor ait se inuenisse quid faciendum sit¹⁷³ quod sibi et illis¹⁷⁴ proficiat¹⁷⁵, dum sibi et illis fidem faceret, omnes in fide se constringunt. ¶ Anthenor ut uidit se fide abstrictum, mittit ad Eneam dicens patriam prodendam esse et sibi suisque cauendum esse, ¶ Agamenoni de hiis rebus aliquem esse mittendum et quod id sine suspi-cione fiat, columis esse maturandum, anima-uertisse se regem iratum de consilio surrex-ssisse quia ei aperte de pace suaserit, ne quid naui¹⁷⁶ consilii contra se¹⁷⁷ ineat. Itaque omnes assenciunt, scimtatim¹⁷⁸ Polidamantis qui ex eis vnus erat, ad Agamenonem talia mittunt. Polidamas in castra Argiuorum peruenit Agamenonemque conuenit, dicit ei que suis placuerant. ¶

¹⁶⁷ Om. Polydamas eadem suadet.

¹⁶⁸ Om. surgit.

¹⁶⁹ Om. Antenorem – suadeat.

¹⁷⁰ Om. esse.

¹⁷¹ MEISTER: cenam.

¹⁷² MEISTER: dicunt.

¹⁷³ Add. quid faciendum sit.

¹⁷⁴ Om. in commune.

¹⁷⁵ Om. quod quo – dicturum.

¹⁷⁶ MEISTER: novi.

¹⁷⁷ Add. contra se.

¹⁷⁸ MEISTER: statim.

<MEISTER: XL> Agamenon clam noctu omnes duces in *concilium conuocat* eadem reffert, quid cui uideatur *dicere imperat*. Omnibus placuit ut fides proditoribus seruaretur. Vlixes et Nestor dixerunt se uereri hanc temeritatem subire, ¶ Ne-o-pholomus eos *circa* reffutat dum inter se certant, placitum est signum a Polidama-te exigere et id ipsum ad Eneam Anchisem {XXXVI, v-a} Anthenorem per//Sinonno¹⁷⁹ mitti. Si non¹⁸⁰ ad Troiam profisciscitur quia nondum porte clauis An-fimachi custodibus tradite erant, signo dato Sinon uocem Enee et Anchise et Antheno-ris audiendo confirmatus Agamenoni renunciat. ¶ Tunc placitum est ut omnibus fides daretur et iureiurando confirmando, Anthenori uidelicet et Enee Polidamanti Dolor suisque parentibus liberis omnibus coniugibus consanguineis propinquis et amicis quod una coniu-rassent, omnibus fidem prestari suaque sacra et bona incolumia habere liceat. Hoc pacto confirmato et iureiurando astricto suadet Polidamas ut noctu exercitum ad portam Scea deducant, ubi caput equi sculptum est, extrinsecus dicens, eis ibi presidium facere Anthenorem cum Anchise et portam noctu re-seraturos eisque lumen peribituros, id signum irrupconis[corrección da segunda man: pon el a nasalidade nun segundo momento] esse quod ibi presto forent qui ad regiam eos ducant. ¶ <MEISTER: XLI> Postquam pacta confirmata sunt, Polidamas in oppidum re-diit, rem factam nunciat, dicit Anthenori et Enee quibus cantum¹⁸¹ erat, uti suos omnes ad eam suam partem muri ducant, noctu Scea portam aperiant, lumen ostendant, exercitum introducant. ¶ Anthenor et Eneas noctu ad portas presto fuerunt, Neoptolomum susceperunt, exercitui portas reserauerunt, lumen ostenderunt, ut presidio sibi suisque esse prouiderunt. ¶ Neoptolomus presidium illis dat. Anthenor eum in regiam ducit¹⁸². ¶ Neoptolomus irrupconem facit, Troianos cedit, Priamum persequitur, quem ante aram Iouis ob-truncat. Ecuba cum Polixena dum fugit, Eneam inuenit, Polixenam ei tradit, Eneas ad patrem Anchisem furtim detulit. Andromacha et Cassandra in eadem Minerue arce se tegunt. ¶ Tota nocte non cessant Argiui uastare Troianos¹⁸³, predas apponunt. ¶ <MEISTER: XLII> Postquam dies illuxit, Agamenon omnes duces in arcem Minerue conuocat, diis gratias agit, exercitum collandat, omnem predam iubet in medium deferri, ait se cum omnibus partiturum satisque facturum, simulque consulit exercitum an placet an placeat Anthenori et Enee cum hiis qui unam patriam prodierant,

¹⁷⁹ MEISTER: propter Sinonem.

¹⁸⁰ MEISTER: Sinon. Este manuscrito separa as dúas palabras.

¹⁸¹ MEISTER: placitum.

¹⁸² Om. ubi troianis – erat.

¹⁸³ Add. Troianos.

quod ipsi in clamdestino firmauerant¹⁸⁴ fidem seruari. ¶ Exercitus totus con-clamat placere sibi. Itaque conuocatis omnibus sua omnia reddidit. ¶ Anthenor rogat Agamenonem ut sibi liceat dicere, <¶> Aga-menon dicere iubet. Principio ¶ Anthenor Graiugenis gratias agit, simulque co-memorat Helenum et Cassandram semper patri bellum disuassisse, Achillem sepulture Helenum reddi effecisse et omnia Helenum scire. ¶ Agamenon ex concilii sententia Heleno et Cassandre libertatem dedit. Helenus pro Andromacha et Ecuba Agamenonem rogare cepit, commemorans ab {XXXVI, v-b} hiis semper eum dilectum esse. ¶ Agamenon ad con-silium reffert, placuit illis libertatem reddi suaque omnia restitui. Predam omnem equaliter diuisit, cuncti eum laudauerunt diis, hostias et vota soluerunt. Quando reuertantur demum diem constituunt ¶ <MEISTER: XLIII> Vt dies profectio-nis aduenit, tempestas magna exorta est et per aliquot dies remanserunt. ¶ Calcas ex augurio respondit inferis non esse satisfactum. ¶ Neoptolomo in mentem uenit Polixenam cuius causa pater eius perierat, non esse in regia inuentam. ¶ Agamenon poscit, conqueritur, exercitum incusat, Anthenor arcersiri iubetur imperaturque ei ut perquirat illam et adducat. ¶ Is ad Eneam uenit et diligentius perquirat¹⁸⁵. Polixenam ubi absconditam inuenit, ad Agamenonem ducit. ¶ Agamenon eam Neoptolomo tradit, is uero eam ad tumultum patris iugulat. ¶ Agamenon iratus Eneam qui clam Polixenam absconderat cum suis protinus patria excedere iubet. ¶ Eneas cum omnibus suis in nauibus profisciscitur. <¶> Agamenon postquam profectus est, Helena post aliquot dies mesta non cessans a lacrimis domum reportatur. ¶ Helenus autem¹⁸⁶ Cassandra¹⁸⁷ et Ecuba¹⁸⁸ et Andromaca¹⁸⁹ Cernussium petunt. ¶ <MEISTER: XLIV> Hactenus Dares Frigius literas mandauit, nam is ibidem cum Anthenoris faccionem remansit.

¶ Pugnatum est annis decem mensibus octo diebus duodecim ad Troiam. ¶ Perierunt autem ex Argiuis, sicut acta diuina indicant que Dares Frigius scripsit, DCCC sex milia hominum. ¶ Ex Troianis numero usque ad oppidi prodiconem circiter DCLXX sex milia hominum opido prodito DCLXX octo milia. ¶ Eneas nauibus profectus est quibus Alexander in Greciam ierat numero XXII, quem omnis etas hominum circiter III

¹⁸⁴ Add. quod ipsi – firmauerant.

¹⁸⁵ Om. ut priusquam – päsentetur.

¹⁸⁶ MEISTER: cum.

¹⁸⁷ Om. sorore cf. MEISTER.

¹⁸⁸ Om. Hectoris fratris uxore.

¹⁸⁹ Om. matre.

milia CCCC secuta est. Anthenorem se-cuti sunt duo milia D. Andromacum et Helenum III CC. ¶ Huc usque historiam Da-retis Frigii scripta est.

<TABULA PUGNATORUM> Quis Troianorum quem de Grecorum numero occiderit uideamus de duobus¹⁹⁰ exceptis plebeis. ¶ Hector Protesilaum Patroclum Merionem¹⁹¹ Archilaum¹⁹² Cleopatram [corrección do escriba: puntos debaixo da palabra precedente para eliminála] Cleopenorem Donum Polixenum Philippum Antippum Diomeneum Polibetem Carpedontem Leopodemum Piscitorem Mamertum Boetem Archilocum Protenorem Orcomenem Palomenem Epistropum Scedum Elpmorem Leonteum duces accerrimos prostauit¹⁹³. <¶> Eneas Anfimacum Nereum. Alexander Palamedem¹⁹⁴. Ajax Thelamonius [corrección da terceira man na marxe: puntos debaixo da palabra precedente para cambiala por Oyleus]¹⁹⁵ et Alexander [raspado]nuntius¹⁹⁶ se uulneribus occiderunt. Alexander in prelio moritur, Ajax in castris. <¶> Quis Grecorum quem Troianorum occiderit dicamus¹⁹⁷ exceptis plebeis. <¶> Achil{XXXVII, r-a}[segundo escriba]les Eufremum Ynpocum Fileum Astetum Lithonem, ¶ Euforbum Hectorem Troilum Menonem. Neopolomus Pentesileam¹⁹⁸.

¹⁹⁰ FAIVRE: ducibus.

¹⁹¹ Om. Boetem.

¹⁹² Om. Prothenorem – Schedium.

¹⁹³ Add. Carpedontem Leopodemum Piscitorem Mamertum Boetem Archilocum Protenorem Orcomenem Palomenem Epistropum Scedum Elpmorem Leonteum duces accerrimos prostauit.

¹⁹⁴ Om. Antilochum Aiace Achilles.

¹⁹⁵ FAIVRE: Thelamonius.

¹⁹⁶ FAIVRE: mutuis.

¹⁹⁷ FAIVRE: de ducibus.

¹⁹⁸ Om. Priamum – Sarpedonem.

3. Estudo lingüístico e filiación textual

Neste punto do traballo o meu obxectivo será o de poder ligar a unha familia de manuscritos a testemuña que nos legou para a posteridade Gonzalo de Hinojosa na súa obra. Para iso aproveitareime dos resultados obtidos por FAIVRE (2006) e do seu método de estudo a través das que el considera características máis representativas e definitorias de cada grupo.

Tendo en conta todo isto e tras seguir o estudo completo das variantes que fai Faivre¹⁹⁹, podemos concluír que o manuscrito que empregou Gonzalo de Hinojosa pertencía á denominada familia *vulgata*. Agora pasamos a enumerar as probas nas que baseamos a nosa afirmación²⁰⁰.

3. 1. Análise das características externas:

Non podemos ter como referencia os textos que acompañan ao de Dares para intentar facer unha filiación xenética coa tradición manuscrita xa que, como estamos ante unha crónica, os textos que o rodean non teñen por que ser os textos que estaban no códice de partida. Como xa se viu previamente, a elección destes textos ten só que ver coa concepción da historia do autor e do valor que el lles quere dar.

Con todo, si que hai un apartado das características externas que é de utilidade, o dos chamados textos accesorios. No noso texto atópase a *Tabula pugnatorum* ou «lista de combatentes», onde se narran os mortos dun e outro bando. Quizais este fose o texto que máis se difundiu ligado á obra de Dares. Como di FAIVRE (2006), os textos accesorios²⁰¹ son aqueles que só teñen significados ao ir ligados a esta obra.

Para intentar facer unha primeira separación de manuscritos coa *Tabula pugnatorum*, hai dúas variantes claras que se deben ter en conta:

- Prothoenorem... Schedium] o noso manuscrito omite esta pasaxe, igual que fan os manuscritos *Flor PA PF RD RE RI*. Outros manuscritos, pola contra, fan algún tipo de desplazamento.

¹⁹⁹ Cf. FAIVRE (2006: 139-224). Estudo tanto das características externas dos manuscritos de Dares como un estudo lingüístico propiamente.

²⁰⁰ Tomarei como referencia as numeracións segundo pon FAIVRE (2006) e os textos que el proporciona na «pièce justificative 1» (2006: 431-479) serán a base desta análise.

²⁰¹ Para coñecer os outros textos accesorios *vid.* FAIVRE (2006: 157-166).

- Palamedes... Sarpedonem] o noso manuscrito omite un anaco maior que sería: Priamum... Sarpedonem] igual que fan os manuscritos *Flor PA RE RI*.

Partindo desta base, FAIVRE (2006) fai unha clasificación en distintos grupos segundo a actuación que fagan con respecto ás dúas variantes precedentes. O noso manuscrito²⁰² pertencería ao grupo 1a²⁰³, xunto cos manuscritos *Flor PA RE RI*. A única característica que os separa dos outros é a omisión que fan no final da *tabula pugnatorum*: Priamum... Sarpedonem]. O resto de variantes non son características deles, pois moitas lecturas compártenas con outros manuscritos doutros grupos, pero si poden ser de axuda:

- Euphemum] Eufremum *Flor GH* Eufremium *PA RE RI*.
- Pylaeum] Phileum *Flor Phyleum PA* Fileum *GH RE RI*.

Despois detecta unha separación de *Flor* e *PA* con respecto a *RE* e *RI* nos seguintes apartados:

- Elephenorem] Clopenorem *Flor* Cleopenorem *GH PA*, Deonereum *RE* Deonerem *RI*.
- Archesilaum *RE RI*] Archilaum *Flor GH PA*.

PA separase do resto por:

- Polypoetem] Polypotem *PA*, Polibetem *Flor GH RE RI*.
- Leontium Sthenelum] *om. PA*.
- Idomeneum] Diomeneum *GH RE RI* Dyomeneum *Flor* Dyoeneum *PA*.

Flor diferenciase dos restantes:

- Nireum] Nereum *GH PA RE RI*.

Todos os manuscritos deste grupo pertencen á *vulgata* e polo tanto parece verosímil que así sexa *GH*. Deste pequeno conxunto de manuscritos o que máis próximo está ao *GH* é *Flor*. Cando *Flor* e *PA* se separan de *RE RI*, *GH* vai cos primeiros. Cando *PA* se opón aos outros tres, *GH* permanece cos últimos. Cando *GH* se separa de *Flor* é por cambios gráficos “lógicos”: *ph-f*, *e-i* ou *y-i*. O único cambio un pouco de peso é

²⁰² Para abreviar empregarei as siglas *GH*, polo nome do seu autor, para referirme a ese manuscrito e non confundilo con ningún dos que proporciona FAIVRE (2006).

²⁰³ Cf. FAIVRE, 2006: 160.

Cleopenorem *GH* Clopenorem *Flor*, pero pode deberse a unha mala lectura do manuscrito de orixe por parte, creo, de *Flor*.

Ademais tamén nesta *tabula pugnatorum* teñen unha adición bastante similar que une aos manuscritos *GH Flor PF RD*:

- Leontium Sthenelum] Carpedontem Leopodemum Piscstorem Mamertum Boetem Archilocum Protenorem Orcomenem Palomenem Epistropum Scedum Elpmorem Leonteum duces accerrimos prostauit *add. GH* Carpedonem Leopodemum Vipphorem Mamentum Boetem Archilocum Protenorem Orcomenem Palamenem Epystropum Scedium Elpynorem Leonteum duces acerrimos postrauit *add. Flor PF* Carpedontem Leopodemum Vipphorem Mamentum Boetem Archilocum Protenorem Orcomeneum Palamenem Epistrophum Scedium Elpinorem Leonteum duces acerrimos postravit *add. RD*.

Hai outra adición nesta *tabula* que está destinada a facer de ligamento entre as frases e que fan tan só certos manuscritos:

- Quis Troianorum quem Grecorum de numero occid. *Flor, GH, PA, RD*.

Con todo isto podemos deducir que o manuscrito *GH* neste texto accesorio, cando menos, está próximo ao manuscrito *Flor*, seguramente sexan descendentes dun mesmo orixinal, pero xa con certos cambios entre un e outro que fan que non poidamos pensar que *GH* descende de *Flor*. Tamén hai que saber que o manuscrito *Flor* relega ao final da obra os capítulos XII e XII, cousa que *GH* non fai, entre outras cousas que o canónico de Saint-Omer fai como editor.

3. 2. Análise do texto:

Paso agora á análise do texto propiamente dito, seguindo a selección de capítulos²⁰⁴ que fixo FAIVRE (2006) e as características que el sinala como definitivas.

3. 2. 1. Omisións:

As omisións características dentro da familia *vulgata* son:

²⁰⁴ Tan só excluiremos sempre aquí os referidos ao prólogo, pois este foi omitido por Gonzalo como xa se explicou previamente.

- I, n. 62²⁰⁵ si...deessent] *CA FA, LF LL PK PQ, Flor GH PF RD, LI LP LQ MO, LS PN RN RP, PM, LH LJ MA, MD, TB OE PE PJ RH, MI, CD LM, WJ*. Esta primeira omisión non é definitiva xa que non só a fai esta familia.
- XL, n. 62 ut si proxima nocte tradidissent] vidilicet *Flor CA CD GH LF LL LH LM LI LP LQ LS OE PM PQ PK PF PN PR RD RE RI RH RN RP TB Wg WJ*.
- I, n. 98 cum tempus supervenisset... aedificatur et] *GH* non participa desta omisión.

O propio Faivre xa indica que non todos os manuscritos desta familia teñen que participar obrigatoriamente destas omisións, o manuscrito *GH* participa só das dúas primeiras.

Despois establece un pequeno grupo de manuscritos (*LF LL LS PQ PJ PK PN PF RD*) que teñen unhas omisións propias que os unen, ás que *GH* está próximo:

- XIV, n. 77 Eumelus... X] *om. LF LL PQ*. *GH* non fai esta omisión.
- XVI, n. 52 eo tempore] *om. Bj Flor GH LF LL PF RD PK PN PQ*.
- XVI, n. 50 regem] *om. Bj Flor GH LS PF PN RD RN RP Sf*.
- XVI, n. 111 Agamemnoni... narrat] *om. LF LL PQ PJ PK*, os tres primeiros desprázana. *GH* non participa desta omisión.
- XL, n. 64 Ucalegonti] *om. Flor GH LF LL PF RD PK PN LS*.

Como se pode ver, volve participar das omisións deste subgrupo cando así tamén o fai *Flor*.

3. 2. 2. Faltas comúns:

Neste punto FAIVRE (2006) volve a advertir que a unanimidade aquí é complicada e máis ben rara. Estas son as que caracterizan á *vulgata*:

- XVI, n. 60 totum] rictu *GH*. Non hai ningunha lectura similar, de seguro trátase dunha palabra que o escriba noso, ou algún precedente, leu mal.

Dous lugares onde esta familia comete a mesma falta común con *G*, con *V*, e cos do entorno de Auxerre:

²⁰⁵ Seguirei a nomenclatura e numeración que da Faivre (2006) e que remite ás pezas xustificativas coas súas notas a pe de páxina.

- XVI, n. 93 ait] et *G DC DD PH BH, V FB RU, Bj CA CD GH LH LJ LF LL LP LQ LM MD OE PF PJ PM PN PQ PR Ps RD RE RH RI RT TB, FC PP RB RK RM RR, RV*.
- XXVI, n. 87 ut eo venit] ut eo venerunt *G, V, Flor Bj CA CD GH LH LJ LS LP LQ MD OE PE PF PH PJ PN PR RD RH RN RT TB* ut et venerunt *DC DD PH* ut venerunt *LM*.

Despois engade un par de faltas comúns desta familia nun número limitado de manuscritos das que *GH* só participa nunha:

- XVI, n. 20 ad predandam] ad predam *GH LF LL PN PQ RN RP PG, Pt*.

3. 2. 3 Variantes dos nomes de persoa e lugar:

Neste apartado como sinala FAIVRE (2006) debemos andar con moito coidado posto que as variacións poden ser maiores. Os nomes pouco coñecidos poden deformarse moito, pero tamén os copistas poden corrixilos para que sexan máis recoñecibles. As particularidades da *vulgata* neste campo son²⁰⁶:

- I, n. 1 Pelias] Peleus *CA CD FA Flor GH LF LL LJ LP LQ MD MO OE PC PE PF PJ PK PM PN PQ PR Ps RD RE RI RN RP TB WJ Pelius PG (entón Peleus) Pelus RH (entón Peleus)*.
- I, n. 3 in Peloponneso] in Pelopenenso *G MA in Pelopenenso F DC DD Flor LF LL PB PC PE PF PH PJ PN PQ Ps RD RN RP impeloponnenso LM Peloponsium Bj in Pelopenensium GH in Peloponnensi PG Pt*.

Segundo Faivre, estas variantes non son demasiado concluíntes. Dos seguintes subgrupos que Faivre elabora²⁰⁷, tan só coincide nunha lectura co primeiro grupo (*LF LL PQ PK*):

- XIV, n. 129 Prothous] Prothesilaus *GH LF LL PK PQ PA PG Bj*.

3. 2. 4. Variantes non erróneas:

Neste apartado estarían, por exemplo, as adicións. Estas son as maioritarias na familia *vulgata* das que participa *GH*:

²⁰⁶ «Le plus souvent, elle varie en accord avec *G*» (FAIVRE, 2006: 214).

²⁰⁷ Cf. FAIVRE, 2006: 214-215.

- XVI, n. 96 exercitui praeparet] tot annis quibus ibi morati fuerint de eodem regno eos adjuvet *Bj CA LH LJ LP LQ LS MD OE PG PN PR Ps RH PJ ...*²⁰⁸ reg. adj. eos *RE RI ...* regno adjuvet *PA PF RT ...* regno juvet *RD ...* fuerunt de eod. reg. eos adj. *RN ...* fuerunt de eod. reg. adj. e. *PM Sf ...* fuerunt de eod. reg. aduocet *GH ...* moraturi essent d. eod. reg. e. adj. *LF LL PK PQ ...* morati fuerint d. eod. reg. e. adj. *RP*.
- XXVI, n.51 sed plures a Priamo] sed plurimi a Priamo *LF LL PK PQ, LS PN RN RP, PF RD PG* sed plurima a Priamo *Flor* sed plurimi de parte Priamo *GH*.

Unha serie delas téñenas en acordo coa familia γ :

- I, n. 53 et quod] atque *G BH DC DD PH, Bj CA DF FA Flor GH LF LG LJ LL LP LQ LS MI MO OE PG PJ PK PM PO PQ Ps PF RD RE RH RK RN RP, RU, RX, PP RB RM, Pt RG, LR*.
- XXVI, n. 48 ex utraque parte] utrimque *V RU, Bj CA LP LQ LF LL LH LM MI OE PA PE PK LS PN PQ PR RD RH RN RP RT* utrinque *GH*.
- XXVI, n. 102 onerandas] comparandas *G DC DD PH, Bj CA Flor GH LF LL LP LQ LR LS MD MI OE PB PE PF PG PJ PK PN PQ PR RD RE RH RI RN RP RT Sf, RU* comportandos *PA* reparat *Lo*.
- XL, n. 21 rem] temeritatem *G BH DC DD PH, Flor GH LH LJ LM Lo LS MI PA PG PN PF RD LF LL PK PQ LR PB LP LQ RE RI RH RO RT Sf Wg*.

O que se pode extraer, pois, é que o texto está claramente, despois de todas as mostras aducidas, relacionado coa familia *vulgata* e podo afirmar case con total seguridade que o noso manuscrito está emparentado, nalgún dos seus antecesores, co manuscrito *Flor* e os con el relacionados, dado que é co manuscrito que máis concomitancias ten.

Finalmente Faivre²⁰⁹ conclúe dicindo que é moi complicado establecer subgrupos dentro da familia *vulgata* posto que engloba a maior parte de manuscritos. Case se podería dicir que a *vulgata* é como un gran caixón de xastre onde entran tantos manuscritos que é difícil que teñan unha unidade perfecta. Pero aínda así establece 6 subgrupos:

- *LF LL PK PQ*

²⁰⁸ Omiten o comezo do texto.

²⁰⁹ Cf. FAIVRE, 2006: 223.

- *LS PN RN RP*
- *Flor PF RD*
- *RE RI*
- *LM CD*
- *MF Sf WJ*

Como xa dixen previamente, seguramente se poida poñer en relación co terceiro grupo aquí mencionado. Ademais debe terse en conta que a primeira adición aducida neste estudo con referencia á *tabula pugnatorum* une a estes manuscritos.

3. 2. 5. Características da familia *vulgata*:

A familia *vulgata* non pode ser considerada tan só como unha serie de manuscritos que se meten neste caixón de xastre sen máis, como sinala FAIVRE (2006). Quizais esta sexa a familia máis importante para coñecer o chamado «Dares medieval»²¹⁰. Para comprender ben esta familia é necesario nun primeiro lugar comprender as concomitancias coas familias máis próximas a esta, e despois as características que o identifican. A *vulgata* é unha familia que está entre as dúas familias de manuscritos máis importantes e as que xa recoñecía MEISTER (1873) como as máis antigas, a familia λ e a γ . Estes son os lugares onde a *vulgata* se opón á familia γ :

- I, n. 9 vir quidam prestan seis *G*] virtute prestans et qui λ *vulgata*.
- I, n. 67 imperavit] imperat λ *vulgata*.
- XIV, n. 102 Orcomeno λ *vulgata*] Orcho *G*.
- XIV, n. 105 Antip(h)us *G*] Xantip(h)us λ *vulgata*.
- XIV, n. 129 Protelius *vulgata* λ Prothoclus *L* Prothoclius *G PC* Philocutes *DC DD PH*.

En todos estes casos *GH* segue á *vulgata*, con pequenas variacións insignificantes (Xontippus, Prothelius). Outro feito que afasta á *vulgata* da familia γ é a presenza da *tabula pugnatorum*, que os formantes desta familia non soen presentar.

Estes son, pola contra, os nexos de unión da *vulgata* coa familia γ :

- I, n. 53 et quod] atque *G vulgata*.

²¹⁰ Con esta denominación FAIVRE (2006) refírese á figura de Dares como texto transmitido na Idade Media e como este se difundiu e expandiu ao longo do tempo formando diversas familias.

- XVI, n. 60 totum λ V F] tutum *G Flor LF etc rictu GH*²¹¹.
- XX, n. 17 om. λ] *habent G Flor LF LL*.
- XXVI, n. 20 prosternit L] prosternit multos *G vulgata*.
- XXVI, n. 30 Feres λ] Perses *G vulgata*.
- XXVI, n. 41 vulneratus λ] male mulcatus *G vulgata*. Male vulneratus *GH*.
- XXVI, n. 59 om. λ] *habent G vulgata. GH om.* Palamedes... curant, omisión de máis grande calibre.
- XXVI, n. 65 fide data λ] f. magna facta *G vulgata*. fide igitur facta *GH*.
- XXVI, n. 87 hi subveniunt λ] ut eo venerunt *G vulgata*.
- XXVI, n. 102 onerandas (honorandas) λ] comparandas *G vulgata*.
- XXVI, n. 106 *sqq.* querunt... quare... cur *add. λ* .
- XL, n. 21 rem λ] temeritatem *G vulgata*.
- XL, n. 76 consenserant λ V] conjurassent *G vulgata*.
- XLIV, n. 23 e 33 *add. circiter G vulgata*.

GH concorda en todos este casos coa familia *vulgata* e γ , menos no segundo caso, no cuarto, no quinto e no sexto. Seguramente estamos ante casos de diverxencia por problema textual, non tanto por desviación con respecto á familia.

Ademais contamos con certos puntos onde esta familia se afasta de γ e λ , e poderíamos dicir que son os que os unen ou caracterizan como familia de pleno dereito:

- XIV, n. 62 Caledone λ G] Calcedone *vulgata*.
- XIV, n. 99 tot annis quibus ibi morati fuerint de eodem regno eos adjuvet²¹² *vulgata* quot annis de eo regno eos adjuvet *G* quot annis de eo regno adjuvet *L*.
- XL, n. 62 ut si proxima... tradidissent] vidilicet *vulgata*.

De todo isto podemos deducir que a *vulgata* está máis próxima a γ que a λ , pero non a podemos facer descendente de ningunha. Como sinala Faivre (2006), debemos considerar a *vulgata* como unha familia afiliada a γ con influencias da familia λ , pero que ao mesmo tempo se opón a ambas.

²¹¹ Neste caso non coincide con ningún, este exemplo xa foi aducido antes e creo que se debe a unha mala lectura

²¹² Para ver a versión de *GH* *vid. supra*. Por suposto está emparentada coa familia *vulgata*.

FAIVRE (2006) afirma que esta familia xurdiu seguramente no norte de Francia na segunda metade do s. XI, un momento no que houbo un forte interese polo tema troiano. Cabe recordar que é tamén este o lugar de orixe das familias γ e λ . Os máis antigos manuscritos da familia localízanse en Francia e en Inglaterra, e sabemos que houbo moito intercambio entre estes países, e pola contra os máis recentes en Italia e Alemaña, a onde puideron chegar dende estes primeiros manuscritos da *vulgata*.

Para finalizar este apartado debo dicir que o subgrupo de manuscritos co que puxemos en relación a *GH*, o subgrupo formado por *PF RD Flor* ten a súa orixe en Francia, e tendo en conta as viaxes que Gonzalo de Hinojosa fixo a Francia, non podemos descartar a posibilidade, como xa se avanzaba ao comezo do traballo, de que trouxese do país galo un manuscrito de Dares prestado e que despois empregaría para a elaboración da súa crónica.

Un futuro estudo interesante sería analizar a relación desta testemuña en comparación cos outros manuscritos que existen de Dares na península e así tamén poder analizar como foi a súa chegada e expansión. Estes manuscritos son²¹³: o O. III. 16 da Real Biblioteca de El Escorial, o R. II. 9 da Real Biblioteca de El Escorial, manuscrito 8831 da Biblioteca Nacional²¹⁴, manuscrito 10046 da Biblioteca Nacional e o Burgo de Osma manuscrito 126 do Arquivo Capítular²¹⁵. Destes Fraivre clasifica como pertencente á *vulgata* o manuscrito 8831 da Biblioteca Nacional, pero non chega a clasificar o resto²¹⁶.

²¹³ Cf. RUBIO FERNÁNDEZ, L. (1984).

²¹⁴ Sobre este manuscrito traballou recentemente DEL CASTILLO (2011).

²¹⁵ Un estudo recente sobre este manuscrito atopámolo en DEL CASTILLO (2014).

²¹⁶ Cf. FAIVRE, 2006: 499-504.

4. Conclusións

O presente traballo máis que resolver todas as incógnitas arredor deste manuscrito o que fai é abrir novos camiños e servir de base para futuros traballos máis exhaustivos que farán que cheguemos a un coñecemento deste autor.

Como se puido ver, estamos ante unha testemuña única do traballo de elaboración dunha crónica universal, un manuscrito de autor onde poden ser observadas case todas as fases de elaboración e os procesos de corrección e que, ademais, nos permite ver como sería o método de traballo nun *scriptorium*.

Como se mostrou ao longo do traballo, este texto debe ser considerado unha mostra máis da tradición manuscrita de Dares na península, unha copia dun manuscrito que Gonzalo de Hinojosa puido ter traído de Francia nalgunha das súas viaxes e que empregou para incluílo na súa obra. Ademais, despois do estudo textual feito, podo afirmar que este manuscrito que Gonzalo empregou pertencía á familia *vulgata* e incluso podo poñelo en relación cun subgrupo de manuscritos concreto (*Flor PF RD*).

Así mesmo, tamén foi analizada a importancia de comprender unha obra no seu propio contexto pero tamén en relación cos seus predecesores, no caso da obra atribuída a Dares en disputa con Homero e no caso de Gonzalo como herdeiro e debedor dunha maneira concreta de facer unha crónica universal.

Considero que a orixinalidade deste traballo radica primeiro, na transcripción e edición dun anaco dunha obra a día de hoxe inédita, detectar a súa fonte e, sendo posible, estudar o texto da fonte con respecto á tradición manuscrita. Pero tamén no coñecemento do método de traballo nun *scriptorium* e do propio autor para despois ver de que xeito selecciona e trata as obras que emprega na súa compilación.

5. Bibliografía:

AMATO, E.; E. GAUCHER-RÉMOND e G. SCAFOGLIO (2014): *La légende de Troie de l'Antiquité Tardive au Moyen Âge. Variations, innovations, modifications et réécritures*, Atlantide, n° 2.

ANTOLÍN, G. (1913): *Catálogo de los Códices Latinos de la Real Biblioteca del Escorial* (vol. III, L. I. 2. – R. III. 23.). Imprenta Helénica, Madrid.

AUBERT, S. (2006): «Les *Cronice ab origine mundi* de Gonzalo de Hinojosa. Du manuscrit d'auteur (début XIVe siècle) à la traduction pour Charles V», *Mélanges* 164, p. 561-571.

AUBERT, S. (2007): *Les Cronice ab origine mundi de Gonzalo de Hinojosa. Une chronique universelle écrite par un évêque Castillan au début du XIe siècle et traduite pour Charles V.* (tese doutoral, acceso ao resumo: <<http://theses.enc.sorbonne.fr/2007/aubert>> [23/6/2016]).

AUBERT, S. (2014): «La estratificación autorial en una crónica medieval: el caso de las Crónicas de Burgos», in *El autor oculto en la literatura española, siglos XIV a XVIII* (ed. Maud Le Guellec), p. 11-20. Casa de Velázquez, Madrid.

BRADLEY, D. R. (1991): «Troy revisited», *Hermes* 199, p. 232-246.

CAPPELLI, A. (2012): *Lexicon Abbreviaturarum. Dizionario di Abbreviature latine ed italiane*. Ulrico Hoepli Editore, Milán (Sétima edición, reimpresión 2012).

CORTÉS COPETE, J. M. (2006): *Claudio Eliano: Historias curiosas*. Editorial Gredos, Madrid.

CRESPO GÜEMES, E. (2007): *Homero: Ilíada*. Editorial Gredos, Madrid.

CRISTÓBAL LÓPEZ, V. e DE ECHAVE-SUSTAETA, J. (1992): *Virgilio: Eneida*. Editorial Gredos, Madrid.

DEL BARRIO VEGA, F. e CRISTÓBAL LÓPEZ, V. (2001): *La Iliada Latina, Diario de la Guerra de Troya de Dictis Cretense, Historia de la destrucción de Troya de Dares Frigio*. Editorial Gredos, Madrid.

DE CARLOS VILLAMARÍN, H. (1994): «Los retornos de Eneas y Antenor: fundamentos antiguos de un tema medieval», *Stvdi medievali* (3ª serie – anno XXXV), p. 629-642.

DE CARLOS VILLAMARÍN, H. (2007): «Louis FAIVRE D'ARCIER, *Histoire et géographie d'un mythe: la circulation des manuscrits du De excidio Troiae de Darès le Phrygien* (VIIIe-XVe siècles). Paris, École des Chartes (Mémoires et Documents de l'École des Chartes, 82), 2006. 539 pp.» (recensión), *Troianalexandrina* 7, p. 298 – 307.

DE CARLOS VILLAMARÍN, H. (2008): «Dares Frigio y el concepto de historia en Isidoro de Sevilla», *Poétique de la chronique* (ed. Amaia Arizaleta), p. 11-25. Études Médiévales Ibériques, Méridiennes.

DE CARLOS VILLAMARÍN, H. (2010): «Gonzalo de Hinojosa» in G. DUNPHY (ed.): *Encyclopedia of the Medieval Chronicle* (2 vols.). Brill; Leiden, Boston.

DEL CASTILLO LEBOURGEOIS, N. (2011): *La obra de Dares en el manuscrito 8831 de la Biblioteca Nacional de Madrid: Estudio y colación de su texto*. Universidad Complutense de Madrid (TFM).

DEL CASTILLO LEBOURGEOIS, N. (2014): «El ms. 126 del Archivo Capitular de El Burgo de Osma: un nuevo testimonio del *Excidium Troiae*», *Cuadernos de Filología Clásica, Estudios Latinos* 34, núm. 1, p. 61-72. Editorial Complutense, Madrid.

DÍAZ Y DÍAZ, M. C. (1958): *Index Scriptorum Latinorum Medii Aevi Hispanorum* (2 vols.). Universidad, Salamanca.

FAIVRE D'ARCIER, L. (2006): *Histoire et géographie d'un mythe: la circulation des manuscrits du De excidio Troiae de Darès le Phrygien* (VIIIe-XVe siècles). École des Chartes, Paris.

FERNÁNDEZ GALLARDO, L. (2004): «De Lucas de Tuy a Alfonso El Sabio: idea de la historia y proyecto historiográfico», *Revista de Poética Medieval* 12, p. 53-119.

GARBUGINO, G. (2014): *Darete Frigio: La storia della distruzione di Troia. Introduzione, testo, traduzione e note*. Edizioni dell'Orso, Alessandria.

GARCÍA GUAL, C. (2002): «Trucos de la ficción histórica: el manuscrito reencontrado», in *Apología de la novela histórica y otros ensayos*, p. 29-56. Ediciones Península, Barcelona.

MEISTER, F. (1873): *Daretis Phrygii de excidio Troiae historia recensuit*. Leipzig (rep. 1991).

OROZ RETA, J. e MARCOS CASQUERO, M. A. (1994): *Isidoro de Sevilla: Etimologías*. Introducción de DÍAZ Y DÍAZ, M. C. Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid.

PAVANO, A. (1998): «Le redazioni latine e il presunto originale greco dell'opera di Darete Frigio» en *Sileno* 24, p. 207-218.

RUBIO FERNÁNDEZ, L. (1984): *Catálogo de los manuscritos clásicos latinos existentes en España*. Universidad Complutense, Madrid.

Recursos en rede:

Criterios de transcripción da asociación CHARTA: <<http://www.corpuscharta.es/>>, [23/6/2016].

Edición electrónica de Dares Frixio en DigilibLT: <<http://digiliblt.lett.unipmn.it/xtf/view?docId=dlt000115/dlt000115.xml;query=Phrygius;brand=default>>, [23/6/2016].

ANEXOS

Anexo I:

Neste anexo explicaranse, como xa se avanzou, a metodoloxía para a transcripción. Para a explicación das características formais do manuscrito, como non traballei de primeira man con el senón a través dunha dixitalización²¹⁷, seguirei a descrición que del fai ANTOLÍN (1913):

Trátase dun códice en pergamiño, a dúas columnas, datado no século XIV, conformado por 208 folios e cun tamaño de 365x235 mm. Contén só a obra de Gonzalo de Hinojosa *Chronica ab origine mundi*. Segundo ANTOLÍN (1913), contén moitas adicións á marxe de mans contemporáneas e do século XV e tamén algunhas notas de Xerónimo Zurita, quen foi propietario do códice. Como xa explicamos no punto 1.4 do presente traballo, nós atopamos anotacións da man do propio autor e dun escriba máis profesional na parte que transcribimos. As letras iniciais e capitais aparecen en azul e vermello, os epígrafes sempre en vermello²¹⁸. Procede este manuscrito da Biblioteca do Conde-Duque de Olivares. A encadernación é da Biblioteca del Escorial.

Incipit do manuscrito: (fol. I). [Index capitum] Incipiunt cronice ab origine mundi edite a G. burgensi episcopo. *Memor fui dierum antiquorum et meditatus sum...* Desinit: *Cui successit philippus patruus qui nunc super francos regnat.*

Para este estudo no que se trata de ver o uso de Dares Frixio por parte deste bispo de Burgos, será estudado o texto que comprende dende o folio XXXI r-b ata o folio XXXVII r-a, posto que é nesta parte onde aparece a obra do devandito autor. Xunto co texto de Dares este manuscrito no folio XXI a pe de páxina presenta unha glosa²¹⁹ sobre a historia de amor entre Xasón e Medea, a obtención do vélaro de ouro, o posterior abandono de Medea por parte de Xasón e as súas novas nupcias.

Para realizar a tarefa de transcripción seguiranse, en base, os criterios establecidos pola asociación CHARTA (versión abril 2013)²²⁰. Aínda así, de seguido será explicado brevemente o método de traballo xunto co significado dado aos signos diacríticos para facerlle a tarefa de comprensión máis sinxela ao lector.

²¹⁷ Agradecemos a súa cesión a Patrimonio Nacional e á biblioteca de El Escorial.

²¹⁸ Para todas as cuestións formais (letras iniciais, caldeiróns, etc.) adxunto dous folios do devandito manuscrito no anexo II.

²¹⁹ Esta glosa non será transcrita no punto 2 do traballo por cuestión de espazo, para consultala véxase o anexo III.

²²⁰ Vid. <http://www.corpuscharta.es/>.

A premisa base do meu traballo é a de non modificar nada en esencia, así o lector terá unha visión simplificada pero exacta do manuscrito, para iso, por exemplo, mantereí as grafías alternantes de *u-v*, como no caso de *ubi-vbi*, ou de *n-m*, *inpetus-impetus*, e tamén a alternancia de palabras escritas con e sen *h*, *Ecuba-Hecuba*. As abreviaturas desenvolveranse sempre en letra cursiva. No caso das nasais ás veces é complicado saber que desenvolvemento potenciar, se a nasal labial ou palatal ante as oclusivas labiais pero soen predominar as nasais labiais así que este será o desenvolvemento que se lle dará de maneira usual, pero se algunha palabra concreta adoita grafíar a nasal palatal ante calquera dos dous fonemas antes mencionados, así será presentado cando se desenvolvan as abreviaturas, como é o caso da palabra *menbrum*. Con respecto aos nomes propios dos personaxes conservaranse tamén as súas alternancias gráficas: *Acilles-Achilles*, *Ecuba-Hecuba*, *Neeptolomus-Neoptolomus-Neophtholomus*, etc.

As grafías de *c* e *t* son moi próximas e como nesta época, xa dende antigo en verdade, son ambas dúas grafías dun mesmo son palatalizado, ás veces discernir entre unha é outra vólvese unha ardua tarefa. Intentarei ser o máis fiel posible ao manuscrito e ás súas grafías.

Mantereí as separacións, case se podería dicir que por capítulos, que presenta o manuscrito e que, se supón, xa copia do manuscrito que emprega. Para unha maior facilidade de busca, engadíranse os capítulos segundo a edición de MEISTER (1873), *vid. infra*.

Signos diacríticos e o seu significado:

- { }: empregáranse para marcar os cambios de folio e de columna. Exemplo: {XXXI, r-b}.
- []: poranse para marcar a intervención no texto, posterior ao proceso de copia, tanto por parte do propio escriba como dunha segunda e terceira man. Porase en cursiva o tipo de intervención (*corrección*, *aclaración*, *engadido*, etc.) e calquera outro tipo de especificación que como editor entenda que se deba ver. Tamén se empregarán para marcar o cambio de copista.
- < >: o seu uso será para as escasas intervencións propias, como editor, que considere oportunas. Por exemplo, se adoita escribir unha palabra dun xeito concreto e nun determinado momento o escriba esquece poñer unha letra, ben

porque visualmente lle parece que xa a puxo (nunha sucesión de nasais, *i* e *u*²²¹) ou ben por despiste, poñeira entre estes corchetes angulares pois entendo que é un erro de escritura non unha variante. A numeración por capítulos seguindo a MEISTER (1873) incluírase con estes signos dado que se debe entender como labor editorial, exemplo < MEISTER: XII>.

- (...): empregárase para indicar que o texto non comeza exactamente nin a principio de folio nin de columna, polo tanto só aparecerá ao comezo da transcripción.
- ||: utilizaranse para separar dúas palabras que o escriba grafía en conxunto e que as entende como unha única unidade²²².
- -: usárase para unir palabras que aparecen divididas, ben porque o escriba as entendeu como dúas palabras distintas ou ben producido polo cambio de liña.
- *: empregárase para marcar caracteres que non poidan ser lidos, ben por deterioro do manuscrito ou por calquera outro motivo. En caso de saber o número exacto de caracteres que faltan poranse os asteriscos en substitución sen ningún outro tipo de marca, se non é así poranse tres asteriscos entre corchetes cuadrangulares cun espazo entre eles, [* * *].
- ¶: manteranse os caldeiróns presentes no texto para que así o lector teña unha idea de como se estruturaba o texto. Cando se vexan as marcas para facer posteriormente o caldeirón a cor pero, ben por despiste do encargado de facelos ou por calquera outro motivo, non aparecen, incluíreinos desta forma <¶>, posto que entendo que é unha actuación propia sobre o texto.

Dentro das actuacións como editor, unha intervención que farei será puntuar o texto para así facilitar a lectura e a súa interpretación. Pois, como sinala FAIVRE (2006: 194-195): «*Certes, elles (variantes de ponctuation*²²³) *pouvent changer le sens de certaines phrases de façon notable*» referíndose á puntuación que presentan os propios textos manuscritos, pero isto é extensible á actuación como editores, pois certas correccións de formas verbais, por exemplo, son producidas por unha lectura distinta ou diversa que o escriba fai do texto que está a copiar. Nós trataremos de presentar a lectura que ofrece o manuscrito aquí tratado para así comprendermos mellor que era o que

²²¹ Son trazos moi similares, liñas verticais ás veces sen ningún tipo de unión, polo que nunha sucesión moi longa pode levar a despiste.

²²² En certas palabras escritas moi xuntas o autor porá unha liña vertical para separalas, eu elimínoas para que a lectura non se faga farragosa.

²²³ As parénteses son miñas.

exactamente lía o lector contemporáneo e posterior cando se enfrontaba a esta obra. Por exemplo no capítulo XII²²⁴, cando fai a descrición de Eneas, a maioría dos manuscritos dan *fortem cum consilio*, pero o noso manuscrito le *consilio pium*, e así deixou constancia na puntuación, posto que el separa por medio de puntos a maioría dos adxectivos que lle atribúe a cada personaxe e así separa este sintagma²²⁵. Como mostra o exemplo anterior o escriba deixa certas pistas da lectura: os puntos que separan palabras dentro dunha enumeración, certas barras diagonais ou verticais (/) que indican pausa e que omito para favorecer a lectura, e os propios caldeiróns (¶), que manteño para unha fácil localización de pasaxes por parte do lector se o quere comprobar no manuscrito de primeira man. Manterei no posible a puntuación acorde con estas marcas que deixa o escriba pero haberá salvedades.

No texto a maioría das veces os nomes non aparecen en maiúscula, tan só despois dalgún caldeirón e cando comeza unha nova sección dentro da división que está presente no manuscrito, onde aparece como letra capital decorada en cor vermello e azul²²⁶ alternamente, como xa foi dito antes na descrición do códice. Para maior facilidade de lectura considero que é un cambio que se debe facer, por iso tamén porei maiúscula despois de cada punto (.).

Engadirei en nota a pé de páxina as omisións ou engadidos de valor relevante para que sexa máis fácil a súa posterior localización, pero por exemplo non engadirei en nota adicións do tipo da conxunción *et* ou da conxunción *quod*, posto que son engadidos que aínda que clarifican o texto non o modifican en substancia. No aparato crítico figurarán coas abreviaturas *om.* e *add.* e debe entenderse que son omisións ou adicións con respecto á edición de MEISTER (1873), menos para a *Tabula pugnatorum* ou «lista de combatentes» onde seguirei a edición que fai FAIVRE (2006: 476-479).

Só figurarán os nomes de MEISTER e FAIVRE²²⁷ cando haxa lecturas diferentes que poidan ser de interese para o presente estudo.

²²⁴ Cf. Meister (1873).

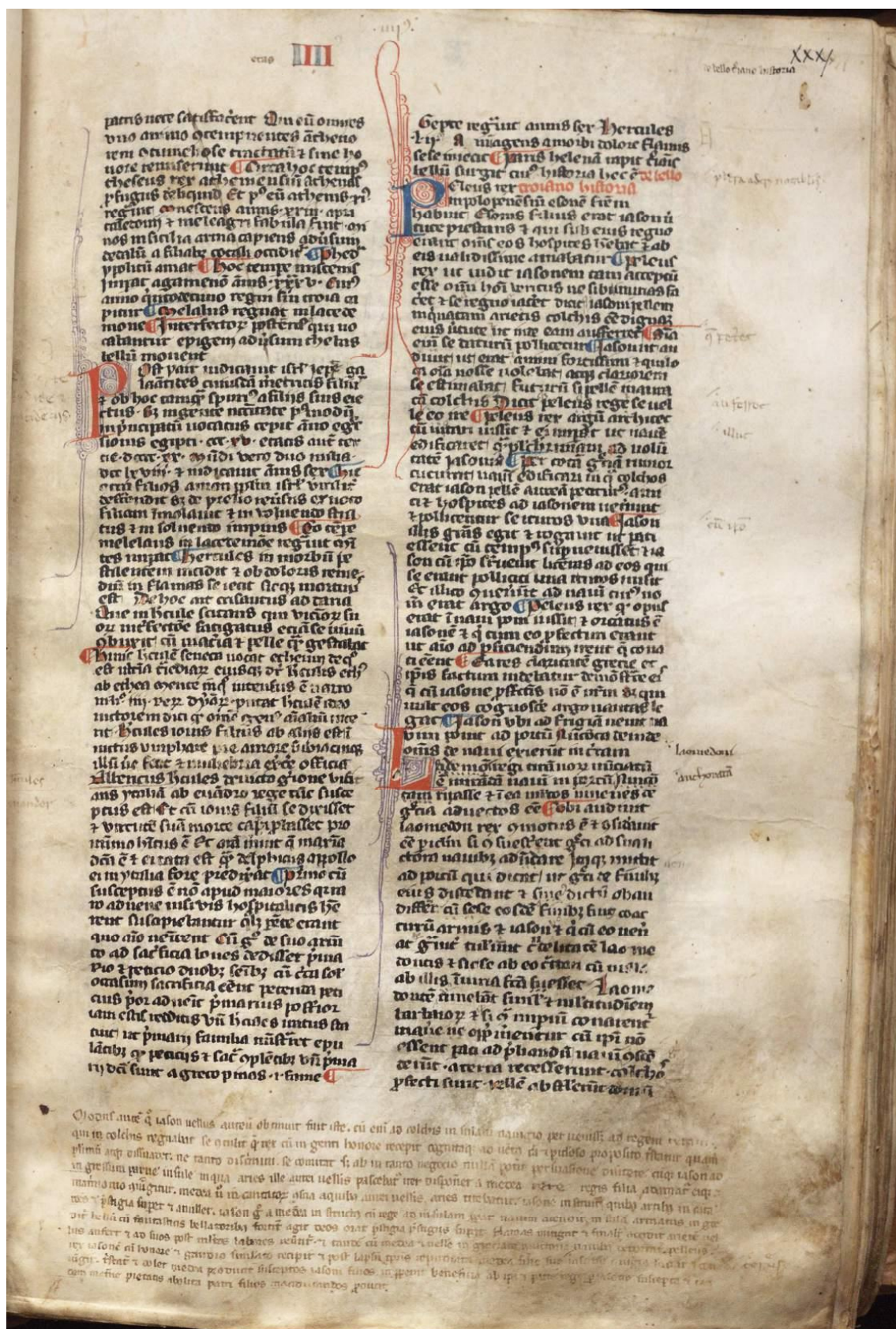
²²⁵ Intentarei intervir no texto con respecto á puntuación o menos posible, con todo nesta parte observo un interese especial pola puntuación por parte do escriba, así que neste apartado serei moito máis preciso.

²²⁶ Teñen esta mesma decoración os caldeiróns.

²²⁷ Para non facer as notas moi longas só figuraran o nome dos editores (MEISTER, FAIVRE) sen o ano da edición. Debe entenderse este aquí posto MEISTER (1873) e FAIVRE (2006).

Anexo II:

Neste anexo axuntamos a reprodución dos folios XXXI-r e XXXIII-v, respectivamente, do manuscrito P. I. 4 de El Escorial:

Anexo III:

Neste anexo presentarei a transcripción paleográfica da glosa que aparece na marxe inferior do folio XXXI r-b do manuscrito P. I. 4 de El Escorial, seguindo as pautas de transcripción e edición expostas no anexo I do presente traballo:

Modus autem quo Iason vellus aureum obtinuit fuit iste. Cum enim ad Colchis in inlatu navigio peruenisset, ad regem Eetam²²⁸ qui in Colchis regnabat se contulit. Quem rex cum in-genti honore recepit cognitaque aduentus terra et periculoso proposito, tractatur quam plurimum atque dissuadet ne tanto discrimini se comitat, sed ab in tanto negocio nullam poterit persuasione diuertere. Cumque Iason ad ingressum parue insule in qua aries ille aurei uelleris pascebatur iter disponeret, a Medea Eete²²⁹ regis filia adamatur eique matrimonio coniungitur. Medea uero incantatorum conscia a quibus aurei uelleris aries utebatur, Iasonem instruit quibus artibus incanta-tores et presagia superet et annullet. Iason ergo a Medea in-structus cum rege ad insulam properat, nauim acendit, insulam armatus ingre-ditur, bellum cum fantasticis bellatoribus fortiter agit, deos orat, presagia presagiis superat, flamas mitigat et finaliter occidit arietem, uel-lus aufert et ad suos post multos labores reuertitur. Et tandem cum Medea et uellere in greciam conuictori* nauibus deportatur. Pelleus rex Iasonem cum honore et gaudio simulato recipit et post lapsum temporis, repudiata Medea, filie sue [marca a nota na marxe da segunda borrosa: Cereus(e)²³⁰] Iasonem coniugia²³¹ faciat et con-iungit. Tristatur et dolet Medea, producit susceptos Iasoni filios, inproperit beneficia ab ipsa et patre rege per[* * *]cte suscepta et [* * *]cem materne pietatis abolita patri filios manducandos producit.

²²⁸ Palabra de difícil lectura. Outra posible interpretación sería Oetam.

²²⁹ Palabra de difícil lectura, este nome deulle problemas. Outra posible lectura sería Oete.

²³⁰ Non hai un trazo moi claro despois do s pero parece que algún trazo tivo que haber, por iso conxecturo que sexa *Cereuse*, que iría co sintagma *filie sue*.

²³¹ Palabra de difícil lectura.